І. В. БАКОВЕЦЬКА

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАДСЛУЧАНСЬКОГО КРАЮ

КУЛЬТУРНО-КРАЄЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

БЕРЕЗНЕ-2013

Головний редактор: Рибенко Л. Г. – голова Рівненської обласної громадської організації «Національна спілка письменників України»

Науковий консультант: Борщевич В. Т. – доктор історичних наук, доцент кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін Рівненського інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Рецензенти: Жилюк С. І. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія»

Филипчук С. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія»

Бондарчук Я. В. – кандидат мистецтвознавчих наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національного університету «Острозька академія»

Іщук О. В. – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія»

Лашта В. І. – голова Березнівської районної ради, дослідник, краєзнавець, член районної громадської організації «Товариство «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка»

Гудько А. В. – начальник відділу з питань внутрішньої політики, зв'язків з громадськими організаціями та ЗМІ апарату Березнівської райдержадміністрації, член районної громадської організації «Товариство «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка»

Боровець Б. Т. – головний редактор газети «Надслучанський вісник», член Національної спілки журналістів України, член Національної спілки письменників України, дослідник, краєзнавець.

ЗМІСТ

Релігія – епіграф до історії рідного краю…….

ПРАВОСЛАВ'Я

Колиска поліської духовності……

Храми – пам'ятки архітектури……

Відроджені храми-мученики……

Храми як свічі, запалені вірою……

Українська Православна Церква Київського Патріархату…….

Українська Автокефальна Православна Церква……

ПРОТЕСТАНСТВО

Євангельські християни баптисти

Християни віри євангельської…….

Адвентисти сьомого дня……..

Дослідники Біблії …….

Свідки Єгови ……..

Незалежні євангельські християни

ДУХОВНІ РУЇНИ КРАЮ

Шпилі костелів з туману забуття…….

Поліські стіни плачу……

РЕЛІГІЯ – ЕПІГРАФ ДО ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

Тисячі років від серця до серця передається вогник віри у вищу силу як найдорогоцінніша річ, якою володіє людство. Надприродність Бога – нерозгадана суть, що стає ближчою до людини лише завдяки включенню у свій внутрішній світ духовно-моральних та культових принципів, які й зумовлюють набуття релігійності тією чи іншою особою.

Не дивно, що й релігійний світогляд тієї чи іншої суспільної локальної групи має свій ментальний характер, культурну традицію, історичне підґрунтя, зберігаючи недоторканою лише першоосновну суть та значення тієї чи іншої релігійної позиції (догми, канону, основних постулатів тощо).

Березнівський район – край, менталітет якого включає в себе чітко виражений релігійний світогляд, а релігійне життя його є досить різнобарвним та неоднорідним.

В районі 55 населених пунктів, у яких за станом на 1.04.2009 р. діяла 81 релігійна громада, 19 з них на зазначену дату не були зареєстровані. Більшість населених пунктів мають по декілька одноконфесійних та різноконфесійних громад, переважно християнського віросповідання, хоча є окремі особи, котрі за особистих світоглядних принципів, етнічної позиції або через ряд інших причин сповідують іншу релігійну форму чи синкретизують її елементи з християнським релігійним обрядом.

Найбільш поширеними в районі є православні конфесії (42 громади) – Українська Православна Церква, Українська Православна Церква Київського Патріархату та Українська Автокефальна Православна Церква і протестантські громади (39) – Євангельські Християни Баптисти, Християни Віри Євангельської, Адвентисти сьомого дня, Незалежні євангельські християни, Дослідники Біблії та Свідки Єгови. Всі релігійно-конфесійні спрямування з мережею церков та релігійних організацій включають у своє

функціонування культово-релігійні атрибути: культові споруди, передані у власність громад, певну кількість віруючих та керівників релігійних організацій (священнослужителів, пресвітерів), розвивають місіонерське служіння, налагоджують партнерські стосунки з громадськими інституціями та навчальними закладами, апелюють до відродження богослужбового життя у парафіяльних храмах, мають конфесійно спрямовані освітні системи та бібліотеки, проводять індивідуальні зустрічі з бесідами духовного, релігійно-просвітницького та катехизаційного характеру, а саме основне – мають реальне історичне підґрунтя. Вони, разом з донедавна наявними у краї католицизмом та іудаїзмом, діяльність громад яких припинилась в період Другої Світової війни, складають повноцінну краєзнавчо-релігієзнавчу картину району.

Історію діяльності вищезгаданих церков та їх громад, дані про їх сучасне життя можна почерпнути з «Клірових відомостей» храмів, «Історико-статистичного опису церков і парафій Волинської єпархії» М. Теодоровича, архівних документів періоду радянської влади, зокрема, інвентаризаційних справ приходів та релігійних громад, матеріалів про реєстрацію цих громад та їх ліквідацію, фотодокументів, що зберігаються в музеях, нових літописів відроджених та новозбудованих святинь, а також дослідницьких праць краєзнавців, розповідей очевидців, котрі були свідками розквіту деяких давніх храмів та їх руйнації. Уся сукупність вищезазначеної інформації дає можливість прослідкувати зв'язок минувшини та сучасності, в площині яких знаходиться діяльність кожної із громад віруючих і, звичайно, історичну долю самих церков, конфесій, релігій.

ПРАВОСЛАВ'Я

КОЛИСКА ПОЛІСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

Православ'я – окрема сторінка історичного процесу краю: його осередки відігравали значущу роль у формуванні культури (дерев'яне зодчество Полісся, основні аспекти Волинської ікони, національна спрямованість церковного побуту), освіти (при кожному приході діяли навчальні класи з катехізацією) і навіть політики рідного краю, зокрема релігійної: в жодних архівних документах та й у храмових літописах не зафіксовано масштабних міжконфесійно-політичних сутичок, а меценати-іновірці сприяли розбудові цих осередків, надавали матеріальну допомогу та офіційну підтримку їх громадам. Це зайвий раз підкреслює значимість православ'я у краєтворчому процесі Надслуччя.

Релігійні осередки православ'я нашої місцевості входили до складу Волинської єпархії, створеної ще в 992 році, тобто після чотирьох років від хрещення Русі. Як зазначається в історичних джерелах, у 992 році князем Володимирем у Володимирі-Волинському було засновано єпископську кафедру і побудовано соборну церкву на честь Успіння Пресвятої Богородиці. Першим єпископом цієї кафедри був Стефан І. За теперишнім територіальним поділом до складу Волинської єпархії входили такі області: Волинська, Рівненська, частина Житомирської, Тернопільської, Хмельницької областей, а також деякі міста Білорусії та Польщі. З поширенням та утвердженням ортодоксального християнства на Волині збільшилась і кількість православних єпархій.

З припиненням роду князів Волинсько-Галицьких (1336-1337 рр.) Волинь перейшла під управління литовських князів. Перший на Волині литовський православний князь Любарт окремою грамотою затвердив древні права Луцьких єпископів, а після його смерті Волинь перейшла під владу

литовських князів Ягайла і Вітовта, які спочатку прийняли православ'я, а потім перейшли в католицтво

За певних обставин, через релігійну політику єпископів Кирила Терлецького та Володимир-Волинського – Іпатія Потія, котрі підписали Брестську унію, в 1625 році Володимир-Волинська єпархія ввійшла до складу Луцької і стала називатися Волинською єпархією.

В 1795 р. була створена Волинська губернія і поставлений перший, після уніатського періоду, православний єпископ Варлаам (Шишацький) з кафедрою в Острозі, хоча іменувався Житомирським.

Вже на початку XX ст. православному населенню Волині належало біля двох тисяч храмів, каплиць та молитовних будинків, майже півтори тисячі церковно-приходських шкіл і понад сто бібліотек при церквах. Зокрема, в 1925 р. Волинська єпархія налічувала 760 парафій і мала три вікарних єпископи: Володимир-Волинського, Кременецького та Острозького. Православне населення в основному складалося з українців.

18 серпня 1941 р. Собор єпископів у Почаєві вирішив вважати Волинь канонічно-залежною від духовного центру Російської Православної Церкви з поверненням Волині автономного управління.

З 1945 р. Волинська єпархія називається Волинсько-Рівненською, а рішенням Священного Синоду РПЦ в 1990 р. Волинсько-Рівненська єпархія розділена на дві: Волинську і Рівненську.

Рішенням Священного Синоду РПЦ, після відокремлення у квітні 1990 року окремої єпархії – Рівненської і Острозької з наступними правлячими архієреями – Іринієм (Середнім), Анатолієм (Гладким), Варфоломієм (Ващуком), – громади УПЦ в Березнівському районі підпорядковуються вищезгаданій єпископській кафедрі. 30 березня 1999 року Священним Синодом УПЦ була створена Сарненська єпархія з керуючим архієпископом Анатолієм (Гладким) і громади УПЦ району увійшли до її складу, вони підпорядковуються їй і донині.

В період створення Сарненської єпархії з 1992 р. і до 2008 р. благочинними Березнівського району був протоієрей Адам Бондар, а з 2008 р, – протоієрей Ігор Коспа. Добрим словом у цій праці хотілося б згадати духовних керманичів Надслучанського краю післявоєнного періоду, коли хвиля атеїзму була найбільш жорстокішою і безжаліснішою, благочинних тодішніх Березнівського та Соснівського районів – прот. В'ячеслава Фабіанського (м. Березне) та прот. Данила Кирилюка (с. Селище). Свящ. Фабіанський у той жахливий час безбожництва зумів зберегти від знищення 7 храмів (на 5 священиків) і врятувати від богоборчества близько 20 тис. православних віруючих, а свящ. Кирилюк – 8 церков (на 7 священників) та біля 13 тис. вірних душ своєї пастви. Отож, вічна пам'ять цим високодуховним людям, честь і шана від подальших поколінь віруючих краян.

Можна сказати, що відносна релігійна стабільність тривала віками, до приходу сюди радянської влади з її атеїзмом та безбожністю. Викорінюючи з людської свідомості усе святе, вириваючи із серця віру, влада змушувала душі бути матеріалом для розбудови «світлого майбутнього». Проте, устами апостола Павла крізь століття і тисячоліття іронізовано звучить порада для безглуздих задумів Іуд, Іродів та Пілатів соціуму: «Слово Боже не в'яжеться».

Ставлення радянської влади до віруючих, котрі намагалися зберегти свою святиню, було вкрай суворе – високі матеріально-фінансові вимоги, суспільно-релігійні табу, постійна паперова тяганина та ряд інших формальностей заставляло громаду піднімати білий стяг над руїнами своїх сподівань і ставати, говорячи мовою архівних документів, «на облік». Одним із документів, котрий обмежував свободу відкритого віросповідання та проголошення своєї причетності до релігії, був Типовий договір, котрий укладала громада з виконкомом Березнівської чи Людвипільської районної ради депутатів трудящих на безстрокове та безкоштовне користування культовою спорудою, яка, слід зазначити, переважно була збудована самою

громадою, із богослужбовими предметами, що є при храмі того чи іншого населеного пункту. Цей договір базувався на певних умовах, зокрема передбачав допуск у небогослужбовий час місцевої влади, уповноваженого у справах РПЦ або представника обласного виконкому до проведення перевірки і огляду майна тощо. Тобто передбачався тотальний контроль за церквою.

Церковнослужителі та клірики православної церкви також були під суворим контролем влади – їм видавалася спеціальна довідка, без якої статус настоятеля храму був недійсним. В одній з них, для прикладу, писалося наступне (для збереження стилістики та характерності документу подаємо його мовою оригіналу):

№ 3-19 СПРАВКА 15 ноября 1944

Дана настоятелю православной церкви, прихода (общины) с. Моквино, Березновского района, Ровенской области – священнику Михайлу Павловскому в том, что сего числа, как служитель культа православной церкви зарегестрирован и ему разрешается отправлять религиозные обряды в указаном приходе, что и удостоверяется.

Уполномоченый /Головатов/

Секретарь /Ставицкая/

Щоб відібрати у вірних пастиря, достатньо було одного-двох доносів. Для видуманої аварійності храму та його закриття і знищення досить часто вистачало такої дрібниці, вказаної в акті уповноваженого у справах РПЦ після перегляду матеріалів реєстрації громади, як «невідповідність стандарту тріщин аварійної споруди», не кажучи вже про нібито ігнорування пунктів вищезазначеного договору.

Зі здобуттям Україною Незалежності, точніше сказати, зі зміною суспільно-політичних поглядів, яку принесла незалежність, світоглядної позиції стосовно церкви і взагалі релігії почалося духовне відродження нашого краю.

За офіційними даними вірні православного спрямування складають нині у районі 42 громади, з них 39 громад реєструють себе такими, що належать до Української Православної Церкви. Православні осередки є практично в усіх населених пунктах, де можлива і соціально доцільна їх діяльність, зокрема, по 2 громади є в Березному та Хотині, по одній в селах Адамівка, Балашівка, Бистричі, Білка, Бронне, Богуші, Велика Совпа, Великі Селища, Вітковичі, Грушівка, Голубне, Городище, Губків, Друхів, Зірне, Кам´янка, Князівка, Колодязне, Кургани, Лінчин, Малинськ, Маринин, Малушка, Михалин, Моквин, Орлівка, Поліське, Поляни, Прислузі, Тишиця, Хмелівка, Яринівка, Яблуне, Яцьковичі. Загальностатистична кількість вірних УПЦ становить 13946 прихожан. Відвідуючи богослужіння, беручи активну участь у громадському житті церкви, вони намагаються дотримуватися усіх церковно-канонічних норм. Але, мабуть, не це є основним досягненням входу надслучанців у нову епоху відродженої релігійності, а в першу чергу – відверта віра у свої духовні сили і, звичайно, у Самого Всевишнього.

ХРАМИ – ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ

Наче ордени за мужність та перемогу над вітрами історії висять меморіальні дошки біля церковних дверей деяких православних святинь району з написом «Храми-пам´ятки архітектури». Час хресним ходом іде навколо цих давніх святинь, що нині приймають у обійми до єднання з Творцем прихожан. Одна з яких – національного значення – Свято-Преображенський храм в с. Маринин (1801) та 6 – місцевого значення:

Свято-Миколаївська церква в с. Бистричі (1734 р.);

Свято-Різдво-Богородична церква в с. Прислучі (1788 р.);

Свято-Богородична церква в с. Друхів (1793 р.);

Свято-Михайлівська церква в с. Поліське (1843 р.);

Свято-Миколаївська церква в м. Березне (1845 р.);

Свято-Михайлівська церква в с. Поляни (1850 р.).

Пам’ятник архітектури державного значення, єдина в районі церква, освячена на честь Преображення Господнього, що в **с. Маринин,** була побудована в 1801 році на кошти прихожан. Храм стоїть на найвищому пагорбі, де, як говорять місцеві жителі, з покон віків відчувалася духовна велич і таємничість. Це гідна заміна церкви, що була при давньому Марининському монастирі на валу. Церква дерев’яна, на кам’яному фундаменті, крита залізом, в 1857 р. відремонтована з допомогою держави, а у 1881 р. пофарбована коштами знову ж таки прихожан. Інвентаризаційна справа храму говорить про невелику кількість начиння. Опис церковного майна був складений у 1806 р., де зазначено, що церковній громаді належало всього 21 десятина 1, 417 сажнів землі, з них присадибна ділянка з городиною складала 4 десятини, орна – 9 десятин 2, 015 сажнів, сінокосу – 7 десятини 1, 802 сажні. Копії метричних книг приходу зберігаються з 1822 р., а сповідні відомості – з 1845 р. Сама церковна громада села, котре налічувало 138 дворів, складалася із 1067 прихожан. З давніх часів приходу храму належали села Більчаки та Глибочок, мешканці першого і нині задовольняють свої духовні потреби саме в ньому, а в другому на початку 2000-х років була побудована капличка на честь архистратига Божого Михаїла, у якій приходський священик час від часу проводить служби, здійснює таїнства шлюбу, чин похорону тощо. Найближчими приходами були с. Великі Селища та с. Устя.

Криваві воєнні часи не зачепили святині, але все ж громада для обережності сховала те, без чого православний храм не повноцінний – дзвони, котрі ще у XIX ст. купили прихожани, вирізавши та продавши ліс, що належав приходу. Церковних «глашатаїв» закопали від небезпеки подалі на кладовищі. Радянська ідеологія практично не зачепила її спокійного життя, храм продовжував повноцінно функціонувати, окрім того, що було заборонено користуватися встановленими дзвонами та відчиняти двері під час богослужінь, «щоб не заважати людям працювати». В селі побутує думка,

що оскільки церква знаходилась найдальше від районного центру, влада найменше займалася її секуляризацією. А ще посприяло її збереженню те, що храм мав статус пам'ятника архітектури державного значення.

На сьогодні церква в Маринині є відомою чи не на всю Україну. Нею цікавляться дослідники, краєзнавці, журналісти. Утримує святиню сама церковна громада. За радянських часів було відібрано будинок, де проживав священик, і облаштовано його як приміщення школи. З приходом незалежності прихожани довгий час «оббивали пороги» державних установ, щоб отримати компенсацію за відібране церковне майно і пустити кошти на благоустрій своєї релігійної споруди, але кожен раз поверталась ні з чим. На початку 2000-х років за піклування тодішнього касира П. Шилана було закуплене нове начиння – престол, аналої. За кошти самої ж громади у 2009 році храм був пофарбований зсередини, до цього сорок років питання фарбування не піднімалось. Найдревнішою святинею церкви була Плащаниця, проте на початку 2000-х років священна річ була викрадена. Сьогодні церковною величчю є ікони великомученика і цілителя Пантелеймона та архистратига Михаїла, котрі обновилися в оселях місцевих жителів та були перенесені до храму.

На території Маринина серед високих трав видніється одинокий хрест – залишок православного чоловічого монастиря, що функціонував у другій

половині ХУІ століття, котрий також був знищений… Коли і через кого прийшла ця мученицька смерть – невідомо, а от про народження святині розповідає М. Теодорович у своєму «Історико-статистичному описі церков і парафій Волинської єпархії», коли веде мову про Преображенський храм у Маринині. «В селі Маренин колись існував православний монастир, котрий разом з Корецьким і Городищенським був заснований князем Богушем Федоровичем Корецьким у другій половині XVI століття. Про цей монастир згадується в акті від 1579 року 21 червня, – у заповіті князя Богуша Корецького, воєводи землі Волинської, старости Луцького, Брацславського і Вінницького, де, між іншим, він наказує своєму синові, князю Якиму, щоб ні він сам, ні нащадки його… не відбирали надані… на основні ним монастирі: Корецький, Маренинський и Городищенський». Певно, такий закон цього життя – одні вмирають, щоб народжувалися інші. В даному випадку Свято-Преображенська церква в Маринині стала воістину святинею-спадкоємницею великого священного подвигу спасіння її дочок і синів.

Тут би годилося розповісти про Свято-Миколаївську церкву в с. **Бистричі**, Але вона, хоча і має статус «Пам’ятка архітектури», була зруйнована та заново відбудована в 1946 році. А тому розповідь про неї – у наступному розділі, де йдеться про зруйновані і відроджені храми.

Досить давнім є Свято-Різдво-Богородична церква, що в **с. Прислуч** (Прислуч Колодязне раніше носили назви Холопи і Холопська Вулька). Вона побудована в 1788 році, «деревяна, із такою ж дзвіницею, міцна. Опис церковного майна складений в 1866 р.» - розповідає М. Теодорович у своєму «Описі». В часи війни 1941-1945 рр. та в період радянського безбожництва храм хоча й не закривався і не був сплюндрований, але духовне запустіння таки терпів – кількість прихожан зменшилася, заборонялася відкрита «релігійна пропаганда», знизився рівень матеріальної підтримки самої

будівлі, зрештою, прилуцька церква терпіла такі ж самі утиски, як і інші церкви району.

За останні десятиліття стан прилуцької святині значно поліпшився. У своєму краєзнавчому дослідженні «З глибин історії села Прислуч» місцевий дослідник Ю. Кірушок оптимістично висвітлює картину сьогодення прилуцької православної громади та її святині: «Богослужіння вже можна звершувати в будь-який зручний час. З великою урочистістю почали здійснюватися церковні таїнства. Кількість жителів села, які хочуть приступити до таїнств, істотно зросла. Загалом розширилося коло постійних прихожан храму серед мешканців Прислуча. Вартим уваги є факт, що священик стає справжнім пастирем в приході, адже він має необхідні настоятельські повноваження і безперешкодно ставиться єпископом, при цьому приход і священик вільні у своїй діяльності в межах закону. Вони підпорядковуються розпорядженням архієрея та вищої церковної влади, а не уповноваженого в справах релігій, як це було за радянських часів». Із духовним піднесенням життя приходу пожвавлюється робота і з благоустрою рідного храму: завдяки пожертвуванням прихожан, а також діяльності церковного активу було багато зроблено для оновлення церкви. Її періодично в міру необхідності фарбують ззовні. Наприкінці 90-х храм розписали заново зсередини. Протягом останніх років збільшується кількість богослужбового начиння, риз і книг. В 1998р. збудовано каплицю над колодязем неподалік від церкви. У 2005р. церкву було повністю перекрито виключно за кошти парафіян. 2009 рік – вирішено іще ряд технічних питань: замінено в храмі вікна та частину вагонки. Проте, мабуть, не це є основною радістю вірних чад Різдво-Богородицького храму, а духовна велич своєї святині, яка підтримується її синами та дочками духовним прозрінням та теплотою їх православних сердець.

Свято-Богородична церква в **с. Друхів** побудована в 1793 році на кошти поміщика Михайла Корженівського, а остаточно благоустроєна – в

1834 р. стараннями місцевого священника та прихожан. Церковна земля на прохання тодішнього настоятеля церкви Костянтина Метельського була передана громаді в 1835 році поміщиком Олександром Яновським. Сама ж церква, як описує Відомість про храм, «деревяна, із такою самою дзвіницею, міцна. Начинням, ризницею та богослужбовими книгами бідна. Опис церковного майна складений в 1857 р., а також в 1884 році 3 грудня. Церква приписана до парафії с. Погоріловка за 5 верст. Дворів: 82, прихожан 673 душ обох статей».

ХХ століття вклало і свою частину у благоустрій церкви. З 1950 по 1966 рр. потроху здійснювалося фарбування стін ззовні та зсередини, а також підлоги. За період 1976-1992 рр. був відремонтовано дах, огороджено територію, в 2005 році здійснено внутрішню реставрацію храму, оздоблення, поновлення іконостасу, в 2006-2010 роках збудовано церковну хатину. Храм постійно підфарбовується.

У червні 1996 р. церква святкувала своє 200-річчя. На свято прибуло духовенство на чолі з архієпископом Рівненським і Острозьким Варфоломієм, миряни, прихожани Свято-Богородичної церкви, щоб затвердити своїми молитвами істину про високу опіку Діви Марії своєю святинею.

На дворі третє тисячоліття. У Друхівському храмі ось уже декілька століть поспіль здійснюється проскомідія, горять свічі біля ікон і капають сльози каяття під час сповіді… Змінюються тільки обличчя, а віра залишається однаковою.

Церква в **с. Поліське** (раніше Погоріловка) на честь святого архистратига Михаїла була збудована в 1843 році на кошти місцевого священика та прихожан. На той час Костянтин Метельський був настоятелем вже цього храму, а також благочинним, посаду якого обіймав впродовж трьох років. Проте 1843 рік – дата перебудови старої церкви, котра постала в селі в 1726 році за кошти місцевого поміщика (конкретно невідомо якого

саме, адже село належало і Йосипу Любомирському, і Яну Стецькому). Церква ж 1843-го року «деревяна, із такою ж дзвіницею, міцна. Копії метричних книг зберігаються з 1810 року, а сповідні відомісті з 1818 р. Села, що належали до парафії: Грушівка за 2 версти, Гута за 5 верст, Буда за 10 верст, Слобода-Озірці за 4 версти, Слобода-Медведівка за 8 верст, Погоріловськая-Рудня за 2 версти, Слобода-Морозовка за 5 верст». З церковних відомостей дізнаємось, що при громаді налічувалось 1081 душ.

Подальшу історію приходу та, власне, самого храму дізнаємося з досліджень членів історико-краєзнавчого гуртка Поліської ЗОШ, а саме, інформацію про політичну ситуацію 20-х – 40-х та повоєнних років, котра висвітлює факти, на кшталт: про парцеляцію церковної землі, надходження до громади державних циркулярів, серед яких – здійснення молебню за здоров'я Й.В. Сталіна, замовчування фактів про оновлення ікон, пристосування служб під місцеві умови під час польових робіт тощо. Якщо споруда дивом збереглася в ідеологічній боротьбі, то саме життя громади було досить неспокійним, взяти до уваги хоч би той факт, що з 1969 року храм змінив 7 настоятелів. Але з 90-х років святиня ввійшла у русло духовного спокою та стабільності.

Початок XXI ст. вніс у життя громади приємні церковно-господарські турботи: перш за все, у 2000-му було проведено парове опалення, у 2008-му – заново пофарбовано храм ззовні, всередині фарбу обновили у 2007 році. За ці роки підприємцями П. Дзюбуком та В. Данильчуком була надана матеріальна допомога – оновлений старий та куплено новий кіоти для ікон, районним депутатом В. Трохимчуком для церкви було пожертвуване нове панікадило. Добра традиція існує в сільській школі – кожного року випускники несуть рідній святині духовний дар – ікони, кіоти тощо. Так, ініціативою молоді, добрими та чуйними серцями спонсорів та молитвами прихожан збагачується в першу чергу духовно місцева мати-церква. Мабуть, в цьому випадку не важливо, у якій формі надходить поміч, – словом, ділом чи помислом, головне – що лепта дана від щирого серця.

Одним із храмів, що вистояв у життєвих буревіях, є Свято-Миколаївська церква в **м. Березне,** побудована в 1845 році, як вказується у Головному описі церкви, складеному 15 червня 1889 року, на кошти «поміщика Дійсного Статського Радника і Кавалера Михайла Леонтійовича Корженівського». Зі змісту документа «Відомість про церкву Миколаївську, Волинської губернії, Ровенського повіту, містечка Березне за 1888 рік» видно, що цей храм був одним з найбільш фінансово та матеріально забезпечених церков сучасного Березнівського району. Там же зазначається: «будівлею – кам´яна, із такою ж дзвіницею, обоє міцні; начиння та книг достатньо», в тому ж документі вказано і на точне ведення обов'язкових для церкви документів, зокрема, метричних книг, які зберігалися з 1711 р., сповідних та клірових відомостей з 1818 р., крім деяких, що згоріли під час пожежі старої церкви.

До приходу Миколаївської церкви належали села Білка і Теклівка. На сьогодні Теклівка – вулиця м. Березне, яка входить до складу парафії цієї церкви, а село Білка з 1993 р. має власну сільську святиню. «Історико-статистичний опис церков і парафій Волинської єпархії» М. Теодоровича вказує кількість населення та віруючих даної місцевості, а саме: дворів – 220, прихожан 1798 душ обох статей, а також римо-католиків - 66 та євреїв – 2171., з часом населення міста зросло, збільшилась і громада Свято-Миколаївського храму і вже на початку XX ст. воно мало 301 двір, а прихожан нараховувалося 2348 душ, що зазначалося у «Відомостях про церкву» за 1902 рік. За кошти тих же прихожан храм у 1869 р. був покритий бляхою, 1899 р. – оновлена фарба даху, 1900 р. – побілений зовні і всередині, 1901 р. – переписано іконостас, а також на місці старої Свято-Миколаївської церковки була побудована кам'яна каплиця. Про історію православної каплички відомо з дослідницької роботи Т. Пастушок «Доля церков Березнівщини», яка з розповідей старожилів дізналась, що фундатором її був власник цегельні Пилип Марков. Капличка була збудована на території

сучасного скверу в центрі Березного, де в XIX ст. було міське кладовище. Щороку на весняного Миколу біля каплички відбувався хресний хід, проте в 1956 році вона була підірвана.

Щодо самої церкви, то на відміну від стандартизованого храмового зодчества минулих століть Миколаївський храм, як зазначалося вище, збудований з каменю, як і дзвіниця. Храм возведений за канонами східно-обрядового стилю храмобудування – хрестоподібний, а також з одним центральним куполом та одним престолом, іконостас столярної роботи триярусний з різбленими колонами, двері, ободки вікон та дах пофарбовані в темно-зелений колір, в такий же колір, як говорять архівні дані, була пофарбована і дзвіниця. За Головним описом 1889 р. храм мав багато святинь – ікон, подарованих і солдатами Драгунського полку (Великомученица Варвара (1850 р.), і заможним прихожаном Р. Масловським (Бога-Отця (1850 р.), також виходцями з м. Березне, котрі проживали в Америці (копія ікони Почаївської Божої Матері (1916 р.), а в 1876 р., не вказано ким, але була пожертвувана іще одна ікона – Успіння Богородиці та ін.

У вищезгаданому описі Теодоровича вказана площа землі, яка належала даному приходу, зокрема, притч володів 2,5 десятинами присадибної ділянки, 34 десятинами орної та 6 десятинами сінокосу, а також зазначався іще один момент: «Вируб лісу для побудови церковних будинків та опалення, зі звільненням селян від кріпосної залежності заборонені» - не зовсім гуманно, але факт. Проте, мабуть, це не було страшнішим в житті прихожан, ніж постійний острах та переживання за долю своєї святині в часи владного атеїзму. Соціально-політичне полегшення та утвердження релігійної свободи в останнє десятиліття існування радянської системи та в порадянський період подарували приходу друге життя. Активно почалися роботи поліпшення стану Свято-Миколаївської церкви: у 1980 р. церква і дзвіниця були покриті цинковою жерстю, в 1982 році – проведено парове опалення, 1984 р. - поновлений іконостас, зроблена та позолочена різьба, у храмі переписані ікони, в кінці 80-х церкву одягають в «шубу», із блакитної

перефарбовують у кавовий колір, поновлюють фундамент і сходи; в 1997 р. вдруге церква розписана масляними фарбами, а в 2001 р. на території храму був поставлений хрест-пам´ятник на честь 2000-ліття Різдва Христового.

На сьогодні Свято-Миколаївська святиня – найвизначніша пам´ятка м. Березне. Ще при в´їзді в нього проглядається її масивний купол як символ витривалості і мужності перед злими вітрами історії та прообраз тендітної чаші воскреслої віри березнівчан.

Будівництво Свято-Михайлівської церкви в **с. Поляни** почалося в 1848 році, а завершилось, можна сказати, в 1942. Місце, де нині красується цей храм, є третім причалом цього корабля спасіння. За переказами, до святині їхав поміщик Михайло Корженівський, а дорога до неї була зовсім поганою, його коні загрузли, і тоді пан дав наказ переставити церкву в інше більш благоустроєне в селі місце. Третім і остаточним місцем Свято-Михайлівського храму, де він стоїть до нині, став центр села, адже місцеві жителі одноголосно вирішили поставити святиню там, де й повинна стояти найголовніша споруда. До війни біля храму височіла дзвіниця, яку в 1942 році прихожани за власні кошти приєднали до трикупольної церкви, котра заблищала уже чотирма банями. У воєнні та післявоєнні часи близько п’ятнадцяти років аж до 1956 р. настоятелем полянського храму був

протоієрей В'ячеслав Фабіянський, завдяки «комунікабельності» з німецькими окупантами та «дружелюбності» з тодішньою антирелігійною владою якого храм залишився жити. Місцеві жителі подейкують, що під час окупаційного періоду в Полянах німецький капелан заходив помолитись у місцеву церкву.

У 60-ті роки храми почали обкладати значними податками, які в більшості релігійні громади не мали за що сплачувати, адже відомо, що через залякування місцевої влади молодь церкву не відвідувала, церковну громаду складали особи похилого віку, які на той час і пенсії не отримували. В той час посаду церковного старости Свято-Михайлівського храму після Г. Коваля, котрий старостував при священнику Фабіянському, обійняв М. Майструк, який і займався збором фінансової допомоги по заможних односельчанах і таким чином допомагав своєму храму розраховуватись із державою. А у 80-ті роки, кажуть, святиня уціліла завдяки добросовісності та, мабуть, все ж таки вірі тодішнього голови колгоспу П. Яценка. Не раз його викликали в район, щоб знести церкву нібито через її аварійність. Яценко ж, повернувшись до села, збере односельців, повідомить те розпорядження, а люди зійдуться, впорядкують храм, приїде комісія, а підкопатись нема до чого – так і залишається він стояти непошкодженим. Місцеву святиню Яценко і благоустроїв: обгородив, проклав біля неї асфальт. У 1988 р. на Стрітення із дзвіниці нарешті заспівали дзвони, котрі більш як двадцять років були лише німими свідками історії свого храму.

На жаль, з 90-х років храм терпів матеріальний занепад, адже постійно змінювалися священики і лише наприкінці цього періоду почалися роботи по зовнішній та внутрішній підтримці церкви: у 1999 р. було замінено іконостас, роботу над яким виконував запрошений священник о. Юрій Понорчук, котрий від старого залишив на вратницях дві ікони, написані на дереві – архідиякона Стефана та архідиякона Лаврентія; у 2006 році церковна громада розпочала будівництво хрестильні, а в 2007 – оновлення зовнішньої сторони храму – роботи тривали до 2010 року; в планах будівництво

водосвятної каплиці. Крім давніх іконостасних ікон у храмі є іще декілька «музейних експонатів», зокрема, волинські ікони архистратига Михаїла та Покрови Богородиці, два Євангелія – велике з 1907 року, котре важить 20 кг, і мале – з 1905 р., а також давні посудини для звершення Євхаристії і кіоти, подаровані одним прихожанином, котрий зробив таку пожертву для церкви на гроші, велика сума яких мало не згоріла в пожежі.

Сьогоднішнє життя Свято-Михайлівського храму – суцільне служіння Богові, яке об'єднує понад півтисячі його прихожан; до нього залучені діти та молодь, адже з давніх-давен, коли це було можливо, і до сьогодні при школі проходять курси Закону Божого, а це вказує на високе стремління наблизити цих людей до Творця, прагнення взаємозв'язку святості та людської душі, яка за своєю природою таки християнка.

ВІДРОДЖЕНІ ХРАМИ - МУЧЕНИКИ

З архівних джерел, розповідей старожилів і наших сучасників дізнаємося про фатальну долю інших давніх церков району, котрі були знищені в роки війни чи повоєнний період – часи войовничого атеїзму.

Це храми-мученики, що постали згодом із руїн. Серед них:

Таблиця 1. ***«Відроджені храми-мученики»***

населений пункт	назва храму	рік побудови	рік руйнування	рік відбудови
с.Великі Селища	Свято-Троїцький (був Свято-Параскевський)	1755	1943	1991
с. Голубне	Свято-Троїцький	1753	1971	1993
с. Губків	Свято-Вознесенський	1708	1943	1991
с. Князівка	Свято-Миколаївський	1783	1979	1991
с.Лінчин	Свято-Введенський	Не відомий	1943	1999
с. Моквин	Свято-Михайлівський	1848	1962	1997
с. Хотинь	Свято-Покровський	1760	Не відом.	1992
с.Хмелівка	Свято-Михайлівський	поч. 40-х рр. XX ст.	Не відом.	1990
с. Яблунне	Свято-Параскевський	1802	1982	1991

До храмів-мучеників можна також віднести Свято-Миколаївську церкву в с. **Бистричі**, – вона хоча і має статус «Пам'ятки архітектури», але, як вже зазначалося в попередньому розділі, була зруйнована та заново відбудована.

Бистрицька церква побудована в 1734 році на честь святого Миколи Чудотворця, «дерев'яна, із такою ж дзвіницею, відносно міцна. В 1845 р. перероблена, 1869 р. покрита жерстю. Начинням, ризницею і богослужбовими книгами забезпечена» – інформує «Відомість» Свято-Миколаївського храму. Також зазначено, що копії метричних книг зберігалися з 1752 р, а сповідні відомості – з 1858 р. Опис церковного майна складена в 1884 р., а в ній: «землі: присадибної з городом 1 десятина 1, 085 саженів, орної… 36 десятин 965 саженей и сінокосу 7 десятин… 993 саженя». До приходу була приписана, як зазначається в документі, село Слобода-Гута, що знаходиться за 15 верст від села, яке на той час складалося із 130 дворів; православна громада храму налічувала 1028 прихожан. Ким і чиїми коштами була побудована церква - донині є невідомим.

В 1943 р. храм було спалено окупантами. Тодішньому старості церкви Д.Ткачуку під час пожежі вдалося винести богослужбові книги, євхаристичне начиння, напрестольне Євангеліє XYIII ст. та три набори священицького облачення. Усе те заховав у скриню, а саму скриню закопав у землю.

Відразу після війни у 1946 р. прихожани розпочали відбудову церкви із частини уцілілих від пожежі матеріалів та перевезеної із с. Кам'янка німецької кірхи, яка не була у користувані із XIX ст. Про цей факт свідчить постанова виконкому Людвипільської райради депутатів трудящих від 20 серпня 1945 року № 12, що була видана як дозвіл церковній громаді с. Бистричі отримати вищезгадану культову споруду та рештки будівель німецького населення. Проте повна реабілітація святині відбулася аж у 70-х роках минулого століття. Слід зазачити, що святия поставала із руїн під духовим та господарським керівництвом священика Миколи Єзерського, котрий був настоятелем цього храму з весни 1945 р. по 1980 р.

На початку 90-х церква була знову перебудована: 1991-1993 рр. – побудований п´ятистінний вівтар з наметовим дахом, а також між середньою частиною церкви і ганком зведена триярусна дзвіниця, уквітчана шатровим дахом і маківкою з хрестом угорі. Слід зазначити, що в наслідок перебудови храму він став більшим у 2 рази за вмістом прихожан. Приблизно тоді ж було придбано три дзвони, вилиті у Воронежі в 1989 р. У 2002 р. було проведено повний розпис церкви, 2006 р. – капітальний ремонт та розпис вівтаря, 2008 р. – виготовлення нового іконостаса з дерев´яною різьбою, котрого позолотили вже у 2010 році. Окрасою храму є чудотворна ікона Спасителя XIX ст., оновлена у 2000 році в домі однієї прихожанки та урочисто перенесена до церкви.

Блакитна церковка в с. Бистричі знаходиться в самому центрі села, яке, до речі, дало Православній Церкві десять священиків. Щоб потрапити на паперть, потрібно піднятися сходами. Такий собі своєрідний, не задуманий символ духовного росту людини – до святості потрібно сходити, долаючи етапи трудностей, зупиняючись витерти піт і дивитися увись, на ту блаженну мету. Через терни до зірок, як казали древні мудреці. Іншого не дано.

Із усіх храмів-мучеників, найбільше поталанило православному осередку **с. Балашівка**, доля якого дещо нагадує Божий промисел над життям його покровителя апостола Іоанна Богослова, котрого також переслідували, але не судилась йому мученицька смерть. Про одну з давніх церков Березнівщини, побудованої в 1850 році на кошти поміщика Михайла Коржанівського, в своєму «Історико-статистичному описі церков и парафій Волинської єпархії» М. Теодорович зазначає наступне: «Деревяна, із такою ж дзвіницею, давня. Начиння – опосередковано. Копії метричних книг зберігаються з 1800 р. Причет: Причту будинки та господарські будівлі нові та міцні. Приписане село Михалин за 4 версти. Дворів: 98, прихожан 771 душ обох статей; римо-католиків 1 душа жіночої статі; евреїв 50 душ обох статей. До цієї парафії приписана церква в с. Лінчин за 12 в. Опис церковного майна

складена в 1816 році. На… землю є план від 1879 року. Є ще стара деревяна церква, побудована в 1755 р., що вважається не функціонуючою». Стареньку церковку, яка згадується у тій же праці, було збудовано у 1755 році на кошти поміщика Адама Бєльського, до володінь якого на той час входило село, –на неї, як зазначається в архівних документах, було виділено 258 квадратних саженів на правах оренди.

Балашівці любили і шанували свою святиню, доглядали за нею із ніжністю синів та дочок та постійно підтримували її «здоров'я». Так, зокрема, в 1905, 1925 та 1927 роках коштами прихожан були проведені ремонтні роботи храму; 1929 р. – пофарбовано куполи; 1924 р. – куплено нові дзвони. В дослідницькій роботі О. Зайко та Л. Боровець «Храм Івана Богослова с. Балашівка як історична і культурна пам´ятка» зазначено, що з часів Другої Світової війни, а саме з 1942 року церква була зачинена, вона не діяла вісім років аж до 50-х років, вірні здійснювали свої духовні потреби переважно в Миколаївському храмі Березного. З 1962 по 1979 роки храм був остаточно закритий представниками антирелігійної кампанії і самотньо пустував без молитовного божественного співу, без радісного калатання благовісту, без благовонних запахів ладану під благодатне «Честнейшую херувим…» По відкритті святині в 1986 році було проведено її капітальний ремонт, з 1991 по 1996 та з 2000 по 2007 роки проводилось поліпшення благоустрою церкви. Адже храм потрібний людям, він єднає серця і як живий організм – плаче з одним і радіє з масою, стає прихистом від довгого шлейфу незгод, що тягнуться роками – втікаєш від них, вбігаєш у храм, зі страхом обертаєш голову назад – а там…ікона…

Одним із храмів, що пережив воістину мученицьку смерть від рук радянської антирелігійної ідеології є Свято-Троїцький храм **с. Голубне,** котрий був «реабілітований» в 1993 році. «Церква в ім'я Святої Живоначальної Трійці. Побудована в 1753 р. на кошти прихожан. Дерев'яна, разом із такою ж дзвіницею, міцна. В 1882 р. поновлена, а саме покрита сибірським залізом, пофарбована всередині та ззовні. Начиння та

богослужбових книг достатньо. Копії метричних книг зберіаються з 1751 р., а сповідні відомості з 1828 р. Опис церковного майна складена в 1806 р. Землі: (…), всього 42 десятини; половина всієї площі знаходиться під лісовими зарослями і не приносить притчу користі. Значні землеволодіння поміщика Жилок. Дворів: 50, прихожан 386 душ обох статей. Церква ця приписана до парафії с. Яблонного за 9 верст».

В 1971 році давню церкву було знищено, зокрема, в літописі даної церкви вказано на те, що вона була спалена дітьми. Далі літопис розповідає, що 8 листопада 1989 р. пройшло перше обговорення ідеї відродження святині в селі, яку подали голова колгоспу ім. І.Франка В.Яровий та бригадир В. Ляшик, а остаточне рішення збудувати церкву було прийняте на сході села 15.11.1989 р. Дочекавшись дозволу з Москви, котрий прийшов 9 серпня 1990 року, через декілька днів, а саме 13 серпня, зробили розбивку будівництва, завезли камінь, на другий день під час святкування дня пам´яті мучеників Макковеїв – 14 серпня – було освячене місце під храм. В 1991 році, як розповідає літопис, був уже перекритий збудований зруб, а вже в 1993 році церква була збудована та освячена тодішнім правлячим архієреєм Іринеєм. У 2009 р. цегляна, покрита жерстю церква була зсередини та ззовні повністю оновлена розписом, в приміщення проведене опалення. Колишній храм залишив на згадку для новозбудованого священні «дарунки» - древнє Євангеліє і дерев´яний хрест на виніс, на якому чітко видніється рік його «молодості» – 1867, а ще відчувається благодать та дух давніх хресних ходів, які він супроводжував.

В **с. Губків** на височині поблизу Соколиних гір стоїть іще один новий осередок з древньою, але сумною, як руїни його сусіда – Губківського замку, історією святості та чистоти – Свято-Вознесенський храм, відроджений у 90-х роках замість старовинної, возведеної в 1708 році на кошти прихожан церкви Святої Параскеви. Давня церква була дерев'яною; як і переважно усі, мала дзвіницю, при храмі була потрібна кількість богослужбовоо начиння.

Для церкви була виділена достатня кількість землі: присадибна ділянка складала 2 десятини, орної – 30 десятин та сінокосу – 3 десятини 1, 413 саженів, що й указано в описі церковного майна, який був здійснений у 1806 році. Копії метричних книг та сповідні відомості зберігалися з 1823 р., але не за всі роки. До приходу Свято-Параскевського храму належали такі населені пункти, як Вілля, що знаходилася, як було описано в документах, за 6 верст, Велика Совпа – 7 верст, Хмелівка – 8 верст та Яринівка – за 3 версти. За 2 версти від приходу – церква у м. Людвиполі, яка була до нього приписана, – в архівних документах про церкву Святої Параскеви в селі Губків із XIX ст. зазначається момент, що в людвипільському храмі «бослужіння проходять почергово із самостійною». На той час дворів у селі налічувалося 112, а прихожан цієї церкви - 889 душ обох статей. Історія села, викладена в архівних документах та попередніх дослідженнях засвідчує наявність до XVI ст. в селі двох церков, одна з яких, можливо, була замковою; до їх приходу належало 300 дворів. Проте під час знищення замку та й взагалі містечка Губків у 1504 р. татарами, вирогідно, були знищені і святині.

В селі є ще капличка, в якій тече цілюще джерело. За твердженням місцевих жителів, скільки існує Губків, стільки й тече те джерело. Каплиця була побудована іще XVI ст., навіть поляки-католики за часів свого довоєнного панування не сміли її зруйнувати, адже джерело дарувало багато зцілень. Давні місцеві перекази повідують про випадок, коли при в´їзді у село на яблуні-кислиці, яка, до речі, росте і досьогодні, з´явилася ікона Богородиці, копія якої, за переказами старожилів, була написана пізніше, а також на честь цієї ікони приходом встановлений празник на 10-ту п’ятницю після Паски – Десятуху. Існує ще одна версія возведення каплички, зазначена в літописі храму: одному з князів Семашків приснилась Богородиця і, вказавши місце, де біжить джерело, назвала його святим та наказала поставити там ЇЇ ікону. Та якими б не були версії появи святині в цій місцевості, губківчани довгий час шанували та оберігали її, але в 1960 р. вона була зруйнована місцевими творцями світлого майбутнього. В 2000 р.

каплиця була відновлена і кожного року на свято Десятухи вірні збираються біля неї, відправляють молебні та п´ють цілющу воду.

Знищення церкви під час війни фашистами стало дійсно трагедією села. 2 червня 1943 р., німці з поляками й узбеками – люди фон дем Баха, відомого пізніше як пацифікатора варшавського повстання та одного з найбільших катів українського народу, наскочили на Губків, зігнавши людей до церкви, підпалили її. В пожежі загинули священик Венедикт Корницький, псаломщик Борис Петрів та паства, котра знаходилась у храмі.

Відродження святині почалося тільки в 1991 році. Осінню 92-го було освячено церкву, побудовану на тому ж місці, де стояла давня Свято-Параскевська: територія почала вже заростати лісом, але фундамент проглядався, люди його розчистили і побудували невеличку, але затишну церковку, котра ніби ось-ось має спуститись за 25 метрів до річки Случ. На сьогодні губківська церква – найбільша цінність села, не враховуючи сліди давньої історії, втіленої в залишках зруйнованого замку та загадковості у відблисках вод Случа. Хороший стан святині підтримується церковною громадою, а також постійними її спонсорами – родиною Мельників, які допомагають фінансово благоустрою храму. Церква у Губкові як дбайлива мати, що духовно окриляє та виховує чад, підтримується любов´ю вдячних дочок і синів, які вже ніколи не дадуть її скривдити.

На пагорбі **с. Великі Селища** височіє блакитна церковка на честь Святої Трійці. Сама споруда невелика і не зовсім стара, але все ж має значну кількість прихожан, спільнота яких заснована ще далеко до нашого століття. На церковній гірці можемо також побачити капличку, різні господарські прибудови, та мінісадочок білих та червоно-рябуватих лілій. Багато високих дерев розрослося на пагорбі, гойдаючи у вітах події минувшини. Найбільше беріз виросло на місці згорілої церкви, з якої залишився лише фундамент, просякнутий давнім духом молитов та запахом ладану.

Храм був побудований на честь св. Параскеви. «Історико-статистичний опис церков та парафій Волинської єпархії» Н.Теодоровича розповідає про церкву наступне: «Ровенський повіт. Друий благочинний округ. Місто Людвиполь при річці Случ волості Селещанскої. Церква в ім'я преподобної Параскеви. Побудована в 1755 році на кошти прихожан, з такою ж дзвіницею. Міцна, начиння достатньо. Копії метричних книг та сповідні відомості зберігаються з 1779 року. Опис церковного майна складений в 1806 році. Землі присадибної 2, 128 сажня, орної 12 десятин 700 саженів та сінокос 8 десятин 1, 2.200 сажня. Земля ця частково зазнає паводей. Причт володіє нею спокійно. Причту будинків та господарських будівель немає. Приписані слободи – Мокре і Якуботка за 15 верст. Дворів 136, прихожан 1049 душ обох статей. Церква ця приписана попередньому приходу села Хупкова. Спілкуванню заважають паводі річки Случ».

Доречно було б звернутися до історичної довідки і нагадати, що до парафії Людвиполя, яка, за твердженням «Історії міст і сіл (Рівненська область)» за редакцією А. Мяловицького, в 1708 році разом із самим містом була об’єднана з приходом Селища, нинішнього села Великі Селища («Походження назв населенних пунктів Ровенщини», Я. Пура). Таке територіально-приходське становище трималось до початку двадцять першого століття, а з 2000-х років почав функціонувати окремий Свято-Володимирський прихід в теперішньому уже Сосновому-Людвиполі.

…На Вербну неділю 1943 року правилось в церкві. Українські повстанці в храмі освячували свої знамена. О десятій годині ранку в Людвиполі піднялась тривога: німці наступають зі сторони Березного, Межиричей і Корця; почали обстрілювати і палити село. Отоді й згоріла церква. Кажуть, що це була помста, адже в тому ж році в Гуті було спалено німецьку кірху.

Проте є версія, що Великоселищанський храм спалили поляки, яких до війни чимало проживало в містечку, за те, що партизани спалили їх костел у Людвиполі.

Останнім священиком і настоятелем знищеного храму був о. Василь Малявський, котрий разом зі своєю паствою під час того вандалізму переховувався у лісах Віллі.

Спробою відновити святиню була побудова невеликої хатини з маленьким куполом на даху. Священник Малявський зробив кошторис на нову церкву, але радянська влада наклала вето, та натомість дозволила використати для будівництва матеріал із зруйнованих польських будинків у Гуті, – церковна двадцятка не упустила цей варіант.

При здійсненні робіт з благоустрою території біля храму вже у 90-х роках ХХ ст. було викопано кості померлих людей: за переказами старожилів Великих Селищ, біля церкви під час війни традиційно УПівці ховали своїх померлих героїв, за іншою версією – біля храму, згідно з православною церковною традицією, почили тіла представлених настоятелів храму. Має право на життя і версія про те, що тут знаходилося давнє кладовище.

У 1981 році відбулась реставрація хати-церкви. Відтоді була створена духовно-затишна атмосфера на цвинтарі Свято-Троїцького храму – чистенько, квіти, алейки, хрест-пам'ятник всім від віку спочилим православним християнам; відбулося зовнішнє та внутрішнє поновлення каплиці поблизу церкви, в самому храмі з'явився різьблений іконостас, оновлений був розпис.

…А з вікна церкви завжди видніється блакитний хрест з вишитим рушником, котрий поставлений на місці колишнього храму, якраз у вівтарній його частині в знак вічної пам'яті про ще один зниклий осередок духовної величі українського народу.

Колишнє Князь-село, нинішнє **с. Князівка,** також славилось древньою святинею – храмом, побудованим на честь Святителя і Чудотворця Миколая в 1783 році на кошти прихожан. «Дерев'яна, покрита жерстю, міцна. Біля неї – деревяна дзвіниця, покрита гонтою. Начиння достатньо». Слід зазначити, що дзвіниця була побудована трохи пізніше – у 1895 р.

В роки війни з метою збереження було знято і закопано в землю церковні дзвони, котрі кожної неділі та у святкові дні скликала православних князівців на богослужіння. Там вони й пролежали до початку дев'яностих…

А сам храм, на жаль, не змогли врятувати, - уже в 1979 році князівська церква за вказівкою влади була розібрана.

Місцевим віруючим потрібна була святиня і вже через 10 років, а саме 26 листопада 1989 р. було освячене місце під будівництво нового храму. 10 березня 1990 р. було розпочато саме будівництво, а через рік завершено. Розписом новозбудованої святині зайнявся нинішній настоятель Свято-Троїцької церкви с. Голубне о. Олександр Галайчук. 17 вересня 1991 р. у день святкування ікони Богородиці «Неопалима Купина» храм урочисто був освячений. Мабуть, не випадково згодом у 1995 році в одного місцевого жителя обновилася саме ця ікона, яку того ж року у день її святкування, 17 вересня, по-святковому з хресним ходом було перенесено до храму – отакий подарунок зробила Матір Божа своїм підопічним.

А дзвони пролежали під землею п'ятдесят років…Поле, яке стало схованкою для них, заорали, тоді й розповів власник тієї землі таємницю про священний «скарб» своєму синові. А той запитав, як їх буде знайти. «Як треба буде, знайдеш!» відповів йому батько. Храм збудований – потрібні дзвони. Почались пошуки, запросили саперів – марно. Тільки, певно, Божим промислом була віднайдена святиня – дружині церковного старости приснилось, де потрібно їх шукати, - і сапери їх там знайшли. І донині радують серце і душу кожного прихожанина Свято-Миколаївського храму божественний спів давніх царських дзвонів, під який випромінюється жива ніким не знищенна віра.

У **с. Лінчин** була побудована церква на честь Введення Пресвятої Богородиці, «коли і ким побудована не відомо. Деревяна, з такою ж дзвіницею, побудованою в 1876 р. В…1878 р. сама церква поновлена, міцна. Начинням, ризницею и богослужбовими книгами досить бідна. Землі: для

причту немає. Причтових будинків та господарських прибудов також немає. Дворів: 62, прихожан 517 душ обох статей» – розповідає про храм «Історико-статистичний опис церков і парафій Волинської єпархії» М. Теодоровича; з того ж джерела відомо, що ця церква була приписана до приходу с. Балашівка, це підтверджує і те, що всі відомості з цього храму надходили до балашівської церкви. «Відомость про церкву Св. Апостола і Євангеліста Іоанна Богослова, Ровенського повіту, села Белашівки за 1869 рік» подає наступну інформацію «…маленька, у виляді каплиці, давня, деревяна… Із начиння окрім Євангеліє при цій церкві немає ніяких книг. Богослужіння в ній бувають».

У 1943 році святиня була спалена німцями; залишилися тільки залізні хрести з куполів, котрі сьогодні є старожилами на новому післявоєнному кладовищі. Саме воно своїм спокоєм накрило скорботне місце, де колись стояв храм. Новий же відроджений возвели за метрів 50 від кладовища. Взагалі, ідея відновити церковне життя в селі виношувалася ще із повоєнних часів.. Але в 1949 р. більшість мешканців Лінчина було вивезено як робочу силу до Херсонської області. Офіційна версія такого переселення – тут побудують військовий полігон. Насправді ж село планували стерти з лиця землі за те, що його мешканці, за невеликим винятком, були в УПА. Ті ж люди, котрі не піддалися на агітацію про переселення і залишилися в рідному краї, задовольняли свої духовні потреби в Балашівській церкві, потім у Михалинській.

У 1992 році розпочалося-таки те довгоочікуване будівництво. Після оформлення документації, в 93-му заклали фундамент і, як велить церковний закон, вложили в нього капсулу – ким, при якому церковному керівництву і в якому році відбувалася ця подія. Возведення храму здійснювалося за кошти прихожан, залучалося усе православне населення до збору пожертв. Поставивши зруб, лінчинці по черзі запрошували священиків з Балашівки та Михалина для проведення богослужінь – з церковного доходу закуповувався будматеріал, матеріальну допомогу у вигляді деревини надав депутат

Верховної Ради М. Шершун. Керував будівництвом староста церковної громади В. Попач, майстром зодчества обрали місцевого будівельника Г. Крука, відразу ж була обрана церковна «двадцятка». За проект майбутнього храму взяли архітектурний план церкви в с. Олексіївці Сарненського району. Для богослужінь церковна громада с. Маринин подарувала лінчинській церкві старе панікадило, та згодом коштами, які виділив блок Юлії Тимошенко, було закуплене нове. В 2009 році у храмі було проведено парове опалення і електрику, які використовуються тільки на кліросі і на касі, а богослужіння супроводжує тільки теплий дух запалених свічок як символ запаленого вірою воскреслого осередка духовності.

В 1848 році завдяки коштам поміщика Требуховського і зусиллями жителів села в **с. Моквин** виросла велика цегляна церква замість дерев´яної, яка, за переказами, пішла під землю, адже з часом на її місці утворилося озеро. Зведена місцевими майстрами новозбудована хрестоподібно кам'яна споруда, що сягала висотою аж 27 м, мала дзвіницю з трьома великими дзвонами, а всередині – два оздоблені клироси, стеля, зведена напівкруглою аркою, та чудовий іконостас. В тому ж 1848 р. було зроблено опис церковного майна: «Землі: садиби 1 десятина 1. 094 саженя, сінокосу 1 десятина 2.040 саженя і незручної порожньої 2 десятини, лісу немає. На цю землю плану немає, а проект не затверджений. Для священика будинок та господарські будівлі досить давні, незручні та готові до знищення; для псаломщика будинок дуже давній, а господарські прибудови потребують поновлення. Прихожан 1.152 душ обох статей; римо-католиків 9 душ обох статей, німців-протестантів 7 душ обох статей, євреїв 29 душ обох статей». З причин пожежі, котра зайнялася в селі в 1904 році, церква згоріла. Усе церковне майно вдалося винести і зберегти. Завдяки фінансовій допомозі поміщика Малинського в найближчий час храм жителі села змогли відродити.

Друга половина XX ст. була фатальною для долі Свято-Михайлівської церкви: на початку 50-х років місцевою владою церква була закрита, а мотивацією стала аварійність споруди. В листопаді 1950-го року для затвердження обласною владою було подано проект і кошторис на капітальний ремонт церкви у с. Моквин, складений обласним інженером будівництва громадянином Граєвським, як зазначається в документі «Інвентаризації», кошторис складався на основі каталогу одиничних розцінок видавництва Ровенського облпроекту на 1949 р. з введенням коефіцієнту для переводу в ціни другої половини 1950 р. Прихожани почали збирати кошти, але ремонт так і не зробили – проект і кошторис не були затверджені нібито через абсолютну аварійність споруди, у списку вимог були навіть вказана допустима норма кількості тріщин на будівлі, яку моквинська церква «переступала».

16 грудня 1952 р. уповноваженим Ради по справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Ровенській області П. Дубовиком було видано наказ, що містив болючу для усіх вірних прихожан Свято-Михайлівського храму тезу: «…церкву в селі Моквин зняти зі списку діючих і поставити на облік недіючих церков». А згодом і «Рішення виконкому Ровенської обласної Ради депутатів трудящих» прийняли, яким і було винесено вирок іще одному осередку духовності: «Дозволити виконкому Березнівської райради депутатів трудяхщих разібрати церковну будівлю в с. Моквин, як аварійне. Разібраний будівельний матеріал використати на будівництво культурно-просвітніх будівель» і підписи: «голова виконкому обласної Ради депутатів трудяхщих М. Благун, секретар виконкому обласної Ради депутатів трудяхщих А. Ходолей». Ніби-то для безпеки мешканців села в 1962 році церква була зруйнована.

В 1990 році матеріальними та духовними силами вірних почалась відбудова храму. 17 грудня 1991 р. у Свято-Михайлівському храмі відбулося перше богослужіння. Через декілька місяців після відродження святині слова, що звучать зазвичай на Пасху «Де твоє, смерте, жало?! Де твоя, аде, перемога?!», прихожани відродженого Свято-Михайлівського храму, мабуть, сприймали двозначно, адже з Воскресінням Христа святкувалося духовне воскресіння православ'я в селі.

На місці новозбудованої у 1992 р. Свято-Покровської церкви в **с. Хотинь** колись красувалася іще одна знищена святиня, побудована в 1760 році. Як і більша частина храмів району, давній Анно-Зачатівський храм був побудований з дерева, мав дзвіницю та достатньо землі для повноцінної підтримки статусу окремого приходу, загальна площа якої описувалась в 1806 році та налічувала 1 десятину 2, 070 сажнів присадибної ділянки, 17 десятин 1, 814 сажнів орної та сінокосу – 5 десятин 1, 014 сажнів. Все це

належало приходу, громада якого за копіями метричних книг, що зберігалися із 1798 р., налічувала 2079 вірних.

Церковний літопис розповідає, що храм повноцінно функціонував до початку воєнних років, і був знищений фашистами. У 1945 р., 5 лютого, місцевою жителькою М. Коваль було укладено договір за яким вона, як зазначається в документі, «поступається своїм особистим дерев'яним будинком для молитовного дому громади строком на один рік». Проте через рік громада знову залишилась «безхрамною», мало того – офіційно припинила свою діяльність: у Акті від 2-го червня 1948 р. про зняття з реєстру релігійної громади с. Хотинь, в одному із пунктів як на причину влада послалась на відсутність нового договору з громадянкою Коваль про здачу православній громаді свого помешкання для релігійних зібрань, хоча термін старого ще не збіг. Цей рік став фатальним для православних Хотиня. В тому ж Акті, складеному уповноваженим у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР у Рівненській області, під пунктом «5» була зазначена іще ода причина зняття з реєстрації: «У квітні 1946 р. в с. Хотинь настоятель парафії – священник Бабко З.Н. був убитий…» …

Тільки у 80-х роках минулого століття почалося відродження святині. Звели невелику церковку, але вона була зруйнована властями, проте через кілька років храм таки постав. Сьогодні при відродженому храмі в с. Хотинь діє православний чоловічий монастир. Наказом від 8.07.2001 року у відповідь на рапорт-прохання архієпископа Анатолія (Гладкого) Священний Синод УПЦ благословив утворення чоловічого Свято-Покровського монастиря в с. Хотинь Сарненської єпархії на базі парафії на честь Покрови Божої Матері та призначив настоятелем названої обителі керуючого єпархією єпископа Анатолія (А. Гладкий архієпископ Сарненський і Поліський. Сарненська єпархія. – ПП «Поліграфінтех», 2009.)., Оскільки церква ввійшла в монастирський комплекс, громада парафії передала церковне майно на баланс монастиря. Земельна ділянка монастиря становить 2 гектари, монастир має землю сількогосподарського призначення, на даний час

збудований новий келійний корпус та церква, що були осячені у присутності районної влади архієпископом Анатолієм на свято Чуда архистратига Михаїла у 2012 році. Насельниками монастиря на цей же рік офіційно зареєстровано 10 ченців, виконуючим обов'язки намісника монастиря є архімандрит Кирило (Петров), колишній настоятель церкви в с. Прислуч, котрий прийняв чернечий постриг 3 квітня 2001р.

Свято-Михайлівська церква у **с. Хмелівка –** друга спроба створити іще один осередок православ'я в Надслучанському краї. За переказами місцевих жителів, німецьке населення, яке тут жило, почувши про початок війни, виїхало з цієї сторони, залишивши селу на згадку кірху, яку православні переробили і освятили як храм, що проіснував зовсім недовго – совіти розібрали на матеріал, з якого побудували школу в с. Велика Совпа.

Православна громада довгий час відносилась до приходу с. Великі Селища, але в 1990 році все ж таки було збудовано невеличкий храм, неподалік якого за спонсорської допомоги підприємця В. Смолковського декілька років тому була зведена фігура у вигляді розрізаного навпіл храму та освячена у 2008 році у день Архістратига Михаїла. «Хто, яко Бог» - промовляють сьогодні

віруючі серця хмелівчан, покладаючи усю надію на захист своєї святині і віри на такого могутнього покровителя.

Церква на честь преподобної Параскеви в **с. Яблунне**, побудована в 1802 році, також зазнала трагічної долі. Православні жителі села, котре належало до володінь великого землевласника І. Рибчинського (адже крім представників ортодоксальної конфесії тут проживали римо-католики – 65 чоловік, німці-лютерани – 1653 людини та євреї – 109 чоловік), побудували її за свої кошти. «Дерев'яна, разом з такою ж дзвіницею, міцна. В 1883-1884 рр. покрита жерстю та пофарбована всередині та ззовні на кошти прихожан. Начиння та богослужбових книг достатньо. Копії метричних книг зберігаються з 1814 р., а сповідні відомості з 1826 р. Опис церковного майна здйснений в 1826 р. Землі: (…), всього 129 десятин 1, 342 саженя. Села приходу: Кам'янка за 2 версти, Печалівка за 5 верст, Данчимість за 10 верст і Яринівка за 10 верст. Дворів: 296, прихожан 2, 384 душ обох статей». До цього приходу були приписані дві церкви, а саме, в с. Голубному та в с. Казимирці. Жахи смерті війни обійшли святиню, навіть жорстока антирелігійна хвиля 60-х рр. не поглинула у небуття церкву і її прихожан, хоча утиски, звичайно, з боку влади були. Але у 1982 році внаслідок нібито аварійності, (у фундаменті була тріщина) храм зруйнували, матеріал перевезли до району, а головні святині храму – давні ікони частково були забрані до районного музею, а частково знайшли пристанище в Свято-Миколаївському храмі м. Березне.

Відродження церкви офіційно розпочалося у 1988 році, коли «з дозволу Москви», як говорить храмовий літопис, почалося вироблення документів на відбудову святої споруди. Саме будівництво розпочалося у 1990 р., а вже через рік у новому храмі проходили богослужіння. Мурована церковку у вигляді корабля спасіння возвели на тому самому місці, де колись стояла древня дерев’яна, тільки вийняли старий фундамент із землі і заклали новий. Трикупольна споруда (до речі, стільки ж куполів мала і знищена) була

возведена за проектом «Рівнепроекту». Спонсорами будівництва стали місцеві жителі, транспортом підсоблював місцевий колгосп «Україна». Парафіяни березнівської Свято-Миколаївської церкви повернули ікони новозбудованому храму, зокрема, образи Спасителя, Богородиці, святителя Миколи Чудотворця та преподобної Параскеви Сербської. Проте як найбільшу церковну цінність прихожани шанують ікону Божої Матері «Достойно є», написану в 1900 році та подаровану ченцями монастиря св. Пантелеймона, що на Афоні. Отож їй уже - 110 років!

Мабуть, немає на світі нічого найсильнішого за людську віру, що пов´язує людину зі святістю та небесною чистотою, що вертає їй той високий першообраз, котрий за будь-яких часів і при будь-якій владі десь глибоко-глибоко в серці живить душу божественним світлом.

ХРАМИ ЯК СВІЧІ, ЗАПАЛЕНІ ВІРОЮ

Для православних віруючих району, як, власне, і для всіх вірних України, падіння радянської атеїстичної диктатури та початок Незалежності нашої держави дало «зелену дорогу» для розбудови нових осередків святості. Хоч історія цих молодих храмів і не є такою глибокою та різнобарвною. Як тих, про які розповідалося, але все ж дає можливість нащадкам збагачувати духовну скарбницю свою, свого народу та рідного краю.

Такими святинями є наступні:

Таблиця 2. ***«Новозбудовані храми»***

населений пункт	назва храму	рік побудови
Адамівка	Свято-Петро-Павлівський	2008
Березне	Свято-Троїцький	2012
Білка	Свято-Дмитрівський	1994
Бронне	Свято-Покровський	1993
Богуші	Свято-Казанський	1996
Велика Совпа	Свято-Чудо-Михайлівський	1999
Вільхівка	Свято-Вознесенський	1999
Вітковичі	Свято-Іллівський	1995
Городище	Свято-Різдво-Богородицький	1994
Зірне	Свято-Пантелимонівський	1995

Кам´янка	Свято-Михайлівський	будується
Колодязне	Свято-Вознесенський	1993
Кургани	Свято-Покровський	1994
Малинськ	Свято-Петро-Павлівський	1992
Малушка	Свято-Іоано-Богословський	2007
Михалин	Свято-Михайлівський	1993
Орлівка	Свято-Воскресенський	1993
Соснове	Свято-Володимирський	будується
Тишиця	Свято-Георгієвський	1994
Хотинь	Свято-Троїцький	будується
Яринівка	Свято-Параскевський	1993
Яцьковичі	Свято-Покровський	1994

На сьогодні ці святині разом із церквами-пам´ятниками архітектури та відродженими храмами-мучениками є потужним духовним комплексом православ'я в районі.

Бані зростаючого Свято-Троїцького собору в **м. Березне** сіяють не лише сонячними відблисками та блакитністю поліського неба, але й духовною величчю та символікою відродження. Майбутній кафедральний собор іще в процесі будівництва, котре проходить під керівництвом благочинного протоієрея Ігоря Коспи, але богослужіння в ньому вже проходять. А до того вони здійснювалися у капличці. Малий храм, як його з любов'ю називають прихожани, був освячений для проведення служб 7 вересня 2007 року, будівельні роботи тривали аж до зими 2008 р., а на Різдвяні свята в церкві заспівали хори та весело заграли дзвони, скликаючи Божий люд до молитви та співу колядок. Шлях до такої урочистості був не зовсім легкий – паперова тяганина, зібрання пожертв, пошуки спонсорів. Місце вибирали самі парафіяни, за переказами березнівчан-старожилів тут давним-давно стояла каплиця, а біля неї розміщувався будинок регента-псаломщика – як не є, але релігійно-історична основа уже була.

15 жовтня 2006 року 25 соток землі під забудову святині та хрест на місці майбутнього собору були освячені; церковна громада приступила до зодчества. Спочатку возвели, як уже мовилося, «малий храм», а через

невеликий проміжок часу справа дійшла і до собору. Перша декада квітня 2008 р. – заливка бетонного поясу під фундамент собору; 2-3 червня – прокладено перший ряд цегли. А як же раділи прихожани-трудівники, змурувавши 22.08. 08. перших 100000 цеглин! 15 жовтня 2009 року було встановлено основний купол з хрестом у вигляді якоря, що символізує церкву як духовне пристанище. Під час цієї події на небі зійшла веселка. Люди духовно торжествують, обіймаються з радості, весело співають дзвони! 6 березня 2010 року встановлено 4 малих куполи; і з кінця квітня цього ж року розпочато зовнішні роботи по опорядженню храму. Саме зодчество проходить за архітектурним планом архітектора В. Ткачука та під керівництвом прораба будівництва О. Сенюка. Духовними, матеріальними та трудовими зусиллями православних вірних у 2011 побудовано собор, потихеньку ковчег спасіння набуває матеріальної досконалості та блаоустрою, щоб стати прихистком від життєвих бур тендітні пелюстки віри його прихожан.

«Історико-статистичний опис церков і парафій Волинської єпархії» М. Теодоровича, виданий на прикінці XIX ст., розповідає, що **с. Адамівка** належало до Губківського приходу, після знищення у воєнні роки Свято-Параскевської церкви якого аж до 2000-х років вірні Адамівки духовно окормлялися в Свято-Троїцькому храмі с. Великі Селища. Тільки у 2002 році адамівчани зареєструвалась як окрема православна громада. Свято-Петропавлівська церква починала виростати як невеличка каплиця, котра переросла у чудовий храм завдяки головному меценату її будівництва П.Белюшку, котрий і місце вибирав, щоб було зручно усім – і адамівцям, і жителям села Іванівка, адже храм стоїть якраз на межі двох населених пунктів. Освячення престолу 5 травня 2008 року проводив архієпископ Сарненський і Поліський Анатолій (Гладкий). Церкву в Адамівці дуже добре видно з гори, на якій стоїть теперішній Губківський Свято-Вознесенський

храм, котрий по-батьківськи з радістю крізь роки може спостерігати духовну велич своїх недавніх підопічних.

На стадіон **с. Білка** постійно приходив юродивий місцевий дід Андрій, ставав і молився. Білчани сміялися, крутили пальцем біля скроні… Та одного разу сталося диво і на місці колишнього стадіону зросла невеличка двобанева церковка на кошти, до речі, тих же жителів села. Організатором благої ідеї розбудови святині був місцевий житель А. Радіонов, котрий і став її старостою.

У 1993 р. заклали камінь і освятили місце під спорудження Свято-Дмитрівської церкви. На будматеріали збирали усі православні села – в той рік повимокала у людей картопля і як компенсацію держава виплачувала гроші, які селяни, за рішенням сходу села, повіддавали на будівництво святині. 8 листопада 1994 року на Дмитрія храм було освячено благочинним о. Адамом Бондарем. Історія цього храму звертається до Висот «Дивні діла Твої, Господи!», крокуючи слідами молитов юродивого діда Андрія, завдяки твердій ревності «по Бозі» старости Андрія Дмитровича та палко жевріючій вірі білчан.

В **с. Бронне**, вірні якого довгий час відносились до церковної громади с. Полян, першим підняв питання про будівництво храму М.Кононець і 31

березня 1993 року рішенням сесії сільської ради було виділено земельну ділянку під Свято-Покровський храм. На сході села було затверджено церковний притч – старосту, касира та членів «двадцятки». І вже 4 квітня того ж року було освячено місце під будівництво святині. Довгоочікувана усіма правовірними бронненцями церква виросла за декілька років – кошти на здійснення своєї мрії збирали усім селом, велику фінансову та матеріальну допомогу надав колгосп «Хлібороб» в особі його голови П. Велесика, одним із найбільших спонсорів став депутат Верховної Ради України М. Шершун.

14 квітня 1994 було здійснено перше богослужіння, 14 жовтня того ж року на Покрову відбувся перший престольний празник та охрещене перше немовля Васильця Олексія, 11 січня 1995 року – освячення новозбудованого храму, а 7 травня – перше вінчання подружжя Ігоря та Світлани Бойчуків; у 2001 році закінчено розпис іконостаса, а протягом 2001-2003 рр. було докуплено богослужбові книги, дарохранительницю, хрест запрестольний та іншу церковну утвар, у лютому 2007 р. – проведено електричне опалення. Головною святинею храму є ікона святого Миколи Чудотворця, котра обновилась вдома у місцевого жителя П. Онищука – вона була передана до церкви, шанується прихожанами й донині. Сьогодні храм – основна окраса села, кількість його прихожан перевищує півтисячі, – і не дивно, адже його народження так довго чекали!

До побудови місцевої Свято-Казанської церкви в **Богушах** село належало до приходу с. Князівка. 4 листопада 1996 року тодішнім благочинним Березнівського району о. Адамом Бондарем та священиками Голубнівської, Городищанської і Зірненської церков під богослужбові піснеспіви орлівського Свято-Воскресенського хору відбулося освячення місця під будівництво сільського храму, а 15 січня 2003 року - освячення нововозведеної святині. На цій знаменній для села події було багато гостей, котрі розділили з богушівцями їхню радість: 15 священиків, депутат Верховної Ради М. Шершун, тодішні заступник голови Рівненської облдержадміністрації В. Крока, голова Березнівської райдержадміністрації Л. Каменчук, голова райради Ю. Мірчук, підприємці І. Осійчук, Н. Ковбар, котрі разом з С. Васильцем, П. Мулявко, О. Данильчуком, П. Дубасом, Л. Івановим та ін. величезною мірою допомогли вірним с. Богуші збудувати власну святиню. Зодчество цього корабля спасіння душ людських проводилось згідно з проектом районного архітектора С. Клімова бригадою будівельників під керівництвом О. Осійчука. На даний час тривають художні роботи, котрі здійснюють нинішній староста церкви Р. Василець та його помічник О. Ясковець. Храм побудований на кладовищі, адже спочатку планувалося звести лише капличку, та завдяки спонсорській допомозі вищезгаданих меценатів, наполегливості, матеріальній та молитовній праці багатьох богушівців у селі постала справжня духовна твердиня православ'я.

А історія церкви у с. **Велика Совпа** така. Храм спочатку планувалося звести між Хмелівкою та сусіднім селом Велика Совпа з розрахунком на один прихід, але совпівці зажадали мати власну святиню. Тим більше, що спроба зробити це уже була. На початку 50-х років ХХ ст. мешканці села звернулись із повідомленням до тодішнього голови Хмелівської сільської ради, до якої входить і донині В. Совпа, І. Мельника про те, що вони зібрали за власні кошти матеріал на побудову у своєму селі власного храму і хотіли б

у найближчому часі реалізувати свій задум. Голова поїхав до району за дозволом на зведення релігійної установи, але натомість отримав відмову і наказ – на придбані матеріали побудувати сільський клуб. Незважаючи на протест громади, у 1950-52 рр. у Великій Совпі виріс «осередок культури і мистецтва», а селяни продовжували справляти свої духовні потреби у Свято-Троїцькій церковці села Великі Селища, а згодом – у новозбудованій хмелівській Свято-Михайлівській церкві. Аж у 1997 році сільським головою М. Кокотою були зібрані збори, на якому ідея будівництва храму увінчалася успіхом. І зразу ж почалась паперова тяганина, постійні поїздки в район, область для отримання дозволів, розробки документації. Активну участь в цьому всьому брали місцеві жителі І. Мосійчук, Ф. Тимощук, М. Сульжик та інші…

В літописі храму датою початку будівництва записане 20 березня 1997 року, а освячення – 22 грудня 1999 р. Спонсором будівництва, як і в далекі 50-ті, була церковна громада, яка його і очолила. Зодчество проходило за проектом районного архітектора С. Клімова, основний матеріал – дерево; площа головної частини храму - 13×7м², на храмі є дзвіниця. Знову ж таки коштом

громади у 2008-2009 роках споруда була обшальована пластиком. Отак через випробування Бог дарує те, чого так не вистачає віруючим у Нього.

До давнього поліського храму тривалий час приходили молитися і прихожани с. **Вільхівка**. Сьогодні вони мають свій Свято-Вознесенський храм, який постав з колишнього старого шкільного приміщення, яке, в свою чергу, було переобладнане для «храму науки» з довоєнної німецької кірхи. До споруди добудували притвор та три куполи, по-церковному обладнали всередині. На сьогодні вільхівський храм став духовним пристанищем і для жителів Грушівки, Медведівки, Гути, Ялинівки, населені пункти яких і створюють прихід.

Будівництво розпочалося іще в 1999 році, а отпуст, тобто освячення церкви відбулося аж у 2002 році 21 травня на свято Іоана Богослова. Але, за храмовим літописом, перше богослужіння відбулося того ж 99-го року, за тиждень до Різдва Христового. Мабуть, величезну духовну потребу мали підопічні вільхівської церкви, якщо почали молитися серед риштування. В народі кажуть, не місце красить людину, а людина місце, в даному випадку цією прикрасою стала глибока людська віра.

Довгий час не мали власної церкви і православні жителі **с. Вітковичі**, на молитви ходили переважно до Березного, адже село належало приходу березнівського Свято-Миколаївського храму. Пам'ятним для громади вірних став 1992 рік, в якому заклали перший камінь під будівництво церкви, а в 1995 році 2 вересня відбулося її освячення. Так на кошти прихожан у Вітковичах виросла святиня на честь пророка Божого Іллі. Храм збудували за проектом районного архітектора С. Клімова – парабової форми, цегляний, з трьома банями – над вівтарною частиною, центральною і над дзіницею, яка з'єднана із храмом, внутрішній розпис здійснений на стінах церкви. На освячення приїздив правлячий архієрей Сарненський і Поліський Анатолій, котрий благословив святкувати престольний празник 2 серпня – для

прославлення великого із пророків Іллі. Цим же правлячим єпископом після возведення у селі нового мосту і сільської ради відбулося і їх торжественне освячення. Тепер вітковчани мають власний осередок православ'я, який завжди для них буде фортецею від душевного неспокою і тривог, адже так важливо у хвилини печалі бути з Тим, Хто тебе розуміє найбільше…

Про Різдво-Богородицький храм у **с. Городище** можна сказати те, що городищанська православна святиня дійсно оригінальна: чотири кліроси – два верхніх і два нижніх, що нагадує елементи архітектоніки собору; незвичайний і іконостас, зроблений із гіпсу місцевим скульптором і художником П. Гуриним, котрий виготовив також перила та сходи на верхні кліроси і розписав церкву. Раніше до побудови цього цегляного храму городищанці відвідували відправи у Різдво-Богородицькій церкві Березного, в так званій «Селецькій», а коли побудували свою, освятили престол також на честь Різдва Богородиці, віддавши своєрідну подяку святині, котра довгий час духовно прихищала їх. І от у травні 1992 року у присутності тодішнього благочинного протоієрея Адама Бондаря та декількох священників був закладений камінь на будівництво святині, котре тривало до 1994 року, в якому 18 вересня іще при першому священнику о. Володимиру Цимбалюку владикою Анатолієм відбулося її освячення. Дякуючи районній архітектурі, прорабу П. Гурчику, а найперш засновнику будівництва голові колгоспу Ф. Боровцю, котрий очолив парафіяльну раду, і почалося місцеве зодчество.

Місце на возведення церкви вибране не будь-як, а Божим промислом: старожили розповідають, що колись давно, більше ста років тому в селі проживав чоловік, як кажуть, несповна розуму, який постійно ходив на той пагорб, де зараз стоїть храм, і ставив на землі хрестик. Євангеліє наголошує, що приховав Господь мудрість від сильних світу цього і дав її тим, хто творить Його волю. Чи не цей випадок один із прикладів Його святої і несподіваної волі?

Факти про початки зростання та подальшу долю Свято-Пантелимоновського храму, що в **с. Зірне** – іще одна цікава історія з життя новозбудованих православних святинь району. 4 травня 1993 року відбулося освячення місця та закладка каменю, а через рік і одинадцять місяців, тобто 9 квітня 1995 року на Вербну неділю відправилось перше богослужіння, 12 серпня того ж року нинішнім архієпископом Рівненським і Острозьким Варфоломієм був освячений трибаневий храм на честь мученика і цілителя Пантелимона. До побудови церкви людей «підбив» тодішній директор Зірненського спиртзаводу Г. Мироненко, - ділиться фактами з життя свого приходу батюшка Іоанн. – Розповідали згодом мої прихожанки, що йшли якось на богослужіння, як завжди, до березнівського Свято-Миколаївського храму, аж стоїть на прохідній Геннадій Андрійович і, побачивши односельчанок, запитує, куди йдуть, ті відповіли, що в Березне на службу, а він їм каже: «Чого ж так далеко ходити? Зараз такий час, що можна і в себе побудувати церкву.» Почав потім матеріально та фінансово опікуватися цією справою. До цих пір паства новозбудованого храму добром згадує свого мецената, котрий також благоустроїв сільське кладовище. Мироненко був дуже хворий і помер у розцвіті життя, так і кажуть мої прихожани: «Людей підняв до будівництва і помер».

Добру справу меценатства продовжив наступник за посадою Мироненка

директор спиртзаводу Р. Соловей, котрий також вклав левову частку у возведення Свято-Пантелимоновського храму. Роботи по будівництву проходили при голові сільської ради Й. Петрику, а очолював їх місцевий житель Ціпан П.І. Церква побудована у стилі нового зодчества – з цегли, всередині оштукатурена та пошпакльована, зовні – штукатурка, на яку нанесена «шуба»; у 2008 р. поміняно та позолочено бані, перекрито весь храм; «родзинкою» церкви є ікони у стилі літографії, закуплені у Білій Церкві. За статистичними даними державної реєстрації релігійних установ та громад в Березнівському районі зірненська православна громада є однією з найбільших – 1200 віруючих. В народі кажуть, не місце красить людину, а людина місце, а Святе Письмо гласить, що Тілом Христовим є Церква, а Церква – це ми –люди.

Свято-Михайлівський храм у **с. Кам´янка** виростає прямо на кладовищі. Місцеві віруючи при виборі місця керувалися давньою православною традицією – будувати святиню на місцях вічного спокою в знак того, що перед Богом усі живі, а смерті немає. До цього релігійна громада входила до приходу с. Яблунне. У 2002 році Високопреосвященнішим архієпископом Рівненським та Острозьким Анатолієм було освячене місце під будівництво майбутнього трибаневого храму. Спонсорську допомогу для святої справи парафіяльній громаді, котра, фактично, і фінансувала будівництво, надавали такі меценати як фірма «Рівнегаз», цегляний завод (Олександрія), В. Крока. Прихожани майбутнього храму взяли на себе і всю будівельну справу, а прорабом, який вів усе будівництво, вибрали односельчанина О. Синюка. Храм практично зведений, але будівельні та благоустроєві роботи іще тривають.

Літопис Свято-Вознесенського храму, що в **с. Колодязне**, розповідає цікаву історію іще однієї православної громади району. 17 грудня 1991 року в оселі Н. Булавіної в присутності 60 чоловік відбулися перші збори

православної громади села, де й було обрано першу парафіяльну раду та обговорено статут, що за рішенням зборів був направлений в Рівненську єпархію архієпископу Іринею для підтримки в державній реєстрації новоутвореної релігійної громади. Літопис зазначає, що багато односельців пішли проти побудови власної святині, проте після оновлення 7-8 січня 1992 року в оселі громадянина А. Булавіна Іверської ікони Божої Матері багато хто повірив у високу ідею возведення свого храму, і будівництво було все-таки розпочато. Один з місцевих жителів П. Гуринчук вдало зазначив: «Кожен будує хату однією сім´єю, а чотири хати – і буде храм. Так що ми хоча і в малій кількості, а можемо збудувати церкву!» Віряни почали збирати кошти на будівництво – так як тривали різдвяні свята, виникла ідея заробляти на будівництво колядками, – обійшли своїх земляків, пішли колядувати групами в інші населені пункти – Моквин, Хотин, Білку, Друхів, Соснове, Березне. До справи долучились і місцеві дітлахи, які увесь свій дитячий зарібок віддавали в церковну касу на придбання будівельного матеріалу. І от в лютому 1992 р. було відведено земельну ділянку у присутності голови райради В. Кроки та головного архітектора району С. Клімова, почали сюди завозити цеглу. На камінь не вистачило грошей і помічник старости Ф. Бондар поїхав і уклав договір з Березнівською шляхобудівельною дільницею добудувати в кар'єрі майстерню людьми села, а за те отримати 150 м² каменю. Договір був здійснений. 25 лютого того ж року іноками Межиріцького монастиря (Острозький район) було відслужено молебень на місці будівництва у присутності благочинного Адама і священиків та хресним ходом було обнесено оновлену Іверську ікону, а 8 квітня на день архангела Гавриїла було освячено місце та закладено перший камінь, котрий виготовив Ф.Ковальчук з надписами ким і при кому це здійснювалось. Будівництво храму розпочато: головний архітектор – О. Бондар, бригадир – Ф. Бондар, багато колодязненців трудились на будівництві, дітьми кожного дня там читався Псалтир. Велику допомогу у придбанні матеріалів надавали І. Бондар, Ф. Меленчук, О. Бабак, М. Люшин, І. Щирук, В. Сазонов, М.

Омельчук та місцевий колгосп під керівництвом його голови Д. Раданчука.

На Вербну неділю 1993 року було відправлено перше богослужіння, хресним ходом перенесена оновлена Іверська ікона Богородиці, 23 квітня того ж року владикою Іринеєм храм був освячений. До освячення храму А. Сільковський виготовив Царські ворота, а О. Огородник написала до них перші ікони. 12 вересня пройшла заміна церковної ради. Протягом 1995 року силами прихожан було розписано і огороджено храм, у 2007 – закінчено будівництво церковного будинку. Головною подією життя храму колодязненці вважають візит до їхнього села Почаївської ікони Божої Матері, котрий відбувся 28 жовтня 1993 року.

Церква в **с. Кургани** також побудована в часи, коли почалась відроджуватись церковність. Раніше, до побудови Свято-Покровського храму, православна громада входила до приходу с. Яблуне. Проте у 1992 році було освячене виділене під будівництво церкви місце, а вже в 1994 у селі красувалася святиня, котра радує своїх прихожан сакральним відблиском двох великих та двох малих бань. Храм виріс за великої матеріальної опіки самих прихожан, котрі трудилися для збору пожертв на побудову свого храму – їздили на зарібки, здавали картоплю… Дечим допомагав і тодішній колгосп, голова якого, виділяючи допомогу так і

зазначив: «Щоб мене люди згадували!». Святиня виросла прямо в центрі села, іще тривають роботи по її благоустрою, адже фінансовий дохід приходу, на жаль, невеликий, що стримує створення у храмі повноцінного церковного інтер'єру, зокрема, не завершений іконостас, на місці якого просто стоять ікони. Але прихожани свято вірять у те, що Господь все ж таки сподобить добудувати їхній ковчег святості, у якому знаходить спокій кожне нужденне серце. А віра, як ми знаємо, творить дива!

На початку 1990 р. жителі **с. Малинськ** вирішили побудувати церкву у своєму селі, місце обрали у присутності представників сільської ради на розі вулиць Першотравневої і Молодіжної, до цього православне населення ходило молитися до Свято-Михайлівської церкви, що в Полянах. 2 вересня 1990 р. було освячено місце, призначене для святині; на цій значній для села події були присутні гості – священники зі Степаня, Кричильська та тодішній благочинний Костопільського району отець Степан, який і заклав камінь під престол. Будівництво храму почалося зразу ж після освяченням місця. Архітектурному проекту громада завдячує сім´ї Демешків. Кошти на будівництво жертвували як місцеві жителі, так і мешканці сусідніх сіл. У возведенні сільської святині брали участь усі жителі села православної віри – кожен хотів залишити частинку свого труда для духовної спадщини своїм нащадкам. Місцеві жінки частували по-черзі зодчих смачними обідами. Храмові бані були встановлені приїжджими майстрами із с. Князівка. Організаторами будови були місцеві жителі І. Хильчук, І. Зубик, О. Зубик, Я. Зубик, П. Чміль, І. Хімін, М. Холод. Велику матеріальну підтримку церковна громада отримала від Малинського лісництва та Березнівського лісгоспу, сприяли виписці лісу для будівництва тодішній директор Березнівського лісгоспу М. Гуйдаш, головний інженер І. Дзьоба; чималу фінансову допомогу во славу Божу надали Б. Потапчук, В. Зелінський, М. Антонов, О. Удодик, А. Онищук, Ж. Мирончик (Козак).

8 листопада 1991 року було освячено першого центрального хреста, 31 березня 1992 р. – встановлено хрест на вівтар, а у квітні 1992 року – встановлено хрест на дзвіниці, 25 березня того ж року відбулося перше богослужіння, на яке був запрошений священник із Полян, на приході якого так довго духовно окормлялися малинчани, і вже 2 вересня 92-го благочинним Березнівського району протоієреєм Адамом Бондарем під молитовний спів місцевого церковного хору, яким на той час керувала регент Л. Лисичук, було освячено новозбудовану церкву. Розписував храм пізніший його настоятель о. Василій Капітанюк, іконописну роботу якого згодом завершив теперішній настоятель о. Володимир Гнесь.

Нині селяни святкують престольний празник 12 липня – у день пам´яті святих першоверховних апостолів Петра і Павла, – тепер кожен може втішити втомлене серце у своїй рідній святині, де кожна свіча палає вірою, випромінюється надією та зігріває любов´ю до Бога, ближнього та рідного краю.

Довгий період задовольняли свою духовну потребу по інших приходах і православні із **с. Малушка** – то до Малинську на служби, то в Сарни чи в Немовичі добиралися… А в 2003 році Господь сподобив закласти камінь на власну церкву, престол якої у 2007 р. освятили на честь апостола Іоанна Богослова, в тому ж 2007 році відбулося освячення і самої церкви. Роботи по благоустрою святині іще тривають, розписом та іконописом займається її теперішній настоятель о. Іоанн Годун. Служби проходять під свічкове освітлення, бо електричного ще немає, триває розпис іконостасу.

Ще одна новозбудована святиня красується у **с. Михалин**. Раніше село належало до приходу с. Балашівка, і вже з хвилею розбудов храмів у 1992 році михалинці почали будувати свій власний сільський храм, котрий 18 вересня 1993 року вадика Іриней освятив на честь архистратига Михаїла. На будівництво храму жертвували люди. Велику допомогу матеріально надали

Березнівський лісгосп в особі його директора М. Гуйдаша, Балашівське лісництво (Ю. Гапон), Бобрівське лісництво (Б. Мосійчук), Березнівське лісництво (Я. Мойсеєць). А саме будівництво очолив церковний староста С. Федас, активно йому допомагали, зокрема, М. Прокопчик, В. Лясковець, Ю. Федас з сім´єю, котрий нині в дияконському сані служить Богові в Онишківцях, що біля Почаєва. Розписом церкви займалась бригада з Корецького району, вони ж розписували церкви і в Лінчині, і в Березному. Храм затишний, світлий, і, як стверджують його прихожани, найкращий. В світі є речі, котрі наближаються до ідеалів світу цього і, можливо, те що є в нас простіше і скромніше, якраз і найрідніше.

Престоли, освячені на честь Святого Христового Воскресіння – рідкість в Україні, один із них – в **с. Орлівка**, котре раніше належало до Полянського приходу. Будівництво святині тривало рівно три роки, котре почалось 26 червня 1991 року, а вже у 1993 році відбулося перше богослужіння – владикою Іринеєм 26 травня пройшло освячення храму. Святиня постала за матеріальної та духовної підтримки прихожан, фінансово допомагали місцеві організації, значно допоміг В. Крока, постійними меценатами приходу є сім´я Галагуз. 4 січня 2009 року з церковної дзвіниці залунали нові дзвони – пожертва колишнього голови райдержадміністрації В. Іванова. Архітектором та головним зодчим був уже нині покійний місцевий житель, за професією будівельник І. Іванов з доньками Олею та Ніною, - саме завдяки його спланування виріс чудовий храм із загальною площею 201,4 кв.м. Організаційними питаннями будівництва та пожертв на цю справу займались жінки з церковної громади Н. Федорук, Н. Лопачук, О.Іванова і ще одна О. Іванова; великий внесок у возведення святині зробили також П. Федорук, М. Іванов, С. Хильчук, Ю. Фомін, А. Лопачук, С. Ващук, Н. Ясковець, О. Лазутчик, Р. Редько, О. Іванов, С. Коваль, Р. Бойчук та інші. Особливостями приходу є те, що під час богослужіння не вмикається світло,

а використовуються свічі, навіть на паникадилі, у храмі немає штучних квітів і дуже часто відправляються нічні служби – все як у першохристиян – просто, щиро, з подвигом…

Будівництво нового Свято-Володимирського храму в **смт. Сосновому** іще триває. Чудом, що наголошує на благій ідеї возведенням у селищі святині, як вважають його прихожани, є віщий сон одного місцевого вірянина: ніби йшло дуже багато людей в напрямку до розпочатої церкви, які на запитання чоловіка «Куди йдете?» відповіли, що йдуть зустрічати князя Володимира. Майбутню духовну семибаневу окрасу села соснівчани, котрі раніше були прихожанами церкви в с. Великі Селища, возводять своїми силами, багато чим допомагає підприємець О. Рудь, лісовий матеріал – пожертва соснівського лісгоспу в особі його директора П. Белюшка. Місце для молодої святині обирав помічник старости Г. Бабчук, з думкою якого громада охоче погодилась – зручно буде добиратися всім. Архітектура цікава – ззовні храм обкладений червоною цеглою і здалеку святиня здається вогняним стовпом загальної молитви односельчан, що з'єднує небо і землю.

1994 рік виявився для жителів **с. Тишиця** історичним – 23 лютого колишні прихожани Полянського храму відсвяткували освячення власної сільської церкви на честь святого Георгія Побідоносця, яку за рішенням церковної громади возвели прямо в центрі села. Для перебудови на церкву місцева влада виділила приміщення старого клубу, над яким прихожани звели купол та обладнали всередині. Що наводить на думку: не завжди потрібні висоти і широти, щоб бути з Богом: Він Такий великий, що заповнює увесь Всесвіт і Такий малий, що поміщається у серці.

Третє тисячоліття внесло зміни і у духовно-релігійне життя с. **Хотинь** – молитовними та матеріальними зусиллями жителів хутора Хотинь виростає церква-сусідка Свято-Покровського монастиря. До сотні прихожан

лівобережжя Случа зареєстрували себе як церковна громада у 2007 році. Ідея побудови іще однієї святині в селі визрівала давно, адже тим вірянам, котрі жили на хуторі, складно було добиратися на богослужіння під час розливу річки, інших природних негараздах. Будівництво іще триває, але стіни та жовті бані майбутнього Свято-Троїцького храму ще з дороги видніються тим, хто хоче вловити їхню велич і красу.

Село **Яринівка** віддавна входило до приходу с. Яблунне. Відтоді як яблунський храм за радянсько-атеїстичних часів перестав функціонувати, яринівські православні з 1982 р. входили до релігійної громади с. Мирне Костопільського району, а після відбудови Свято-Параскевської церкви стали знову ходити молитись у Яблуне. В 1993 році в Яринівці заблищала баня та голосно заграли три дзвони новозбудованої церкви, престол якої жителі села у квітні освятили на честь мучениці Параскеви. Церква виростала силами прихожан, багато допомагав будівництву голова нині уже недіючого місцевого колгоспу І. Бондар – транспортом, лісом. Сам храм дерев´яний, з дзвіницею, розписаний в 2009 році, проходять іще роботи по благоустрою – робиться іконостас, паламарка. Духовною прикрасою церкви є оновлений образ Богородиці. Церква розміщена у центрі села біля школи, з другого боку якої – загальна могила, де поховано більше трьохсот чоловік, загиблих під час війни, – у Бога немає мертвих, а людська пам'ять дарує незгасаюче життя на цій невічній землі…

«Будуйте свою церкву!» - подав високу ідею священник балашівського храму о. Олександр Мамчур прихожанам, котрі приходили на відправи з Яцьковичів. Люди вхопились за неї і у **с. Яцьковичі** закрасувався трьома банями Свято-Покровський храм. Раніше Яцьковичі входили до балашівського приходу, а яцьковичани ходили на богослужіння то в Балашівку, то в Хотинь. З дослідження О. Боровець «Історія мого села» дізнаємося, що у 1912 році цар Микола ІІ подарував селу 100 рублів золота і

запропонував на них побудувати або церкву, або школу. Люди вирішили возвести «храм науки», адже ходити до хотинської святині було недалеко. З благословення тодішнього благочинного протоієрея Адама Бондаря 22 березня 1992 року відбулося освячення місця та закладка першого каменю під будівництво сільської церкви. Через два роки, а саме 22 лютого 1994 року, владикою Анатолієм, тоді ще Рівненським і Острозьким, був освячений уже збудований храм. Зібрання коштів на будівництво церковна громада взяла на себе, дуже допомагала сільська рада у особі її голови Т. Ліскової та місцевий колгосп на чолі з його головою В. Люшиним. Архітектурний проект храму взяли з Губківської церкви, а будівельні роботи найбільше взяли на себе Т. Шевчук, А. Філімонов та А. Стрілець, котрому навіть було видіння – під час того, як ставили бані церкву, від них до неба відходили різнокольорові хрести. Місце для майбутньої святині вибирали люди – в центрі села, де недалеко колись стояв костел. Літом 2009 року провели опалення, раніше храм опалювався «буржуйкою». Як найбільша святиня храму, шанується ікона Амфілохія Почаївського з частинкою від його мощів. При церкві функціонує церковний хор, яким керує матушка Наталія, раніше його очолювала доїжджа із Березного регент Л. Наулік. При громаді спостерігалися духовні та тілесні зцілення. Храм – це корабель спасіння у морі життєвих проблем, основне, скинути якір, коли хвилі перевищують 12 балів шкали; потрібно триматись, адже на березі покірно омиє наші втомлені душі його Господар.

Така розбудова нових православних осередків у районі стала своєрідною аксіомою того факту, що населення цього краю найбільше за все потребує воз’єднання з Творцем, наближенням до того Первоначала людської душі, а відтак і свідомості. Люди будують храми, немов запалюють свічі віри, вогонь яких потрібно плекати від життєвих ураганів, від злої руки та лукавого подиху. Вони неодмінно освітять шлях!..

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА КИЇВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Проголошення суверенності України знайшло втілення і в релігійному аспекті національно-культурного відродження. У районі було засновано благочиння Української Православної Церкви Київського Патріархату. На сьогодні до нього входять 6 релігійнх громад, котрі зареєстровані в таких населених пунктах, як с. Кургани, с. Грушівка, с. Витковичі, с. Кам'янка, а з церковними осередками – Свято-Покровська в м. Березне та Свято-Михайлівська в смт. Сосновому. З призначенням нового благочинного , протоієрея Мирослава Синиці у районі була зареєстрована ще одна релігійна громада УПЦ КП у с. Велике Поле, парафія Дмитра Солунського, яка проводить богослужіння у пристосованому приміщенні і веде будівництво храму. Діяльність громад УПЦ КП розпочалося виходом з осередку Свято-Миколаївської парафії м. Березне певної кількості її членів, котрі, базуючись на принципах ідеї державотворення, вирішили створити релігійний осередок національного характеру.

Робота над втіленням задуму про побудову храму в м. **Березне** розпочалася в 1995 році, коли в оселі Л. Драганчук почали збиратися майбутні прихожани нової. Перші псалми та богослужбові піснеспіви українською мовою вчила співати вже обізнана в цьому Л. Ількевич, яка разом зі своїми співочими однодумцями К. Галагуз, А. Пастушок, Н. Семенович, С. Семенович, Р. Касьян, К. Оксенюк, Г. Галагуз, Л. Швець, П. Гребенець, О. Бернацькою, Г. Никитюк, М. Галагуз, В. Сут, Ю. Герасимчук, Л. Діхтяр, котра згодом стала регентом церковного хору, готувалися до створення церковного хору у майбутньому храмі. Серйозно вирішили вчитися співу на українській тоді, коли, хоронивши одного вірного з

новоутвореної церковної громади з присланим з Рівного священиком Юрієм Велігурським, не вміли співати похорон по-українськи.

Велика громада УПЦ Київського Патріархату, організована в 1995 р., забажала повноцінно проводити свою релігійну діяльність і після багаточисельних прохань та «оббивання порогів» установ місцевої влади для них було виділено приміщення в ліцеї, а потім – у магазині, де було дуже холодно зимою. В таких умовах важко проводити богослужіння та відправляти треби і з наступним зверненням парафіян до вищих керівних органів громада отримала дозвіл від тодішнього голови РайСТ М. Людвічука на користування приміщення кочегарки дитсадка РайСТ. Вірні власними зусиллями за два місяці зробили належний ремонт старого приміщення, яке набуло досить-таки «пристойного» вигляду.

Богослужіння проводили у тимчасовому приміщенні, а на коляди 1996 р. Рівненським єпископом Серафимом поруч було освячено місце під забудову Свято-Покровської церкви. В тому ж році заклали фундамент. Проект будівлі – копія рівненського Свято-Покровського храму, тільки у зменшеному вигляді (верхня його частина). Організатор будівництва – голова ревізійної комісії приходу Ю. Герасимчук – він стане згодом разом із А. Куц основними організаторами створення в районі осередку УАПЦ, головний будівельник – прораб О. Синюк, якому допомагав Г. Косюк, а також Г. Никитюк та І. Хвіц, І. Степанюк, Ф. Корицький, О. Черниж, А. Синюк. Фінансовими меценатами були місцеві організації та влада. Постійними жертводавцями для благоустрою та матеріального процвітання березнівської Свято-Покровської церкви є сім'ї Куц, Вакуликів, Радченків, Зейдюків, Радюків, Ширко, Гребенців. Церковна громада вдячна Н. Діхтяр, котра весь час готувала будівельникам їсти, збирала фінансові пожертви. Після неї таку «естафету» благочиння перейняла А. Гребінець, а також в цьому плані велика допомога надходила від Є. Синюк та сімей Артюхів, Синюків та родини Чернишів. Розписом зайнялися рівненські художники та міський художник В. Наумчук.

І от засіяли бані довгожданного храму. 14 жовтня 2002 року на Покрову відбулося його освячення патріархом всієї Руси-України Філаретом, котрий приїхав не сам, а з високопоставленими гостями, серед них майбутній Президент України В. Ющенко, депутати Верховної Ради Ю. Костенко, І. Плющ, Г. Удовенко, В. Червоній, М. Шершун та ін.

На сьогодні церковна громада радіє своєму здобутку, постійно підтримує храм у чудовому стані, дбає про його благоустрій. В задумах – дзвіниця – благовісник мирних часів та незгасимих сподівань на милість Всевишнього.

Іще один осередок релігійно-національної ідеї знаходиться в **смт. Сосновому. Свято-Михайлівський** храм функціонує вже більше десятка років. А почалося все із візиту у 1999 році В. Червонія, який і закликав соснівчан-патріотів заснувати релігійну громаду УПЦ Київського патріархату та збудувати храм. Першим взявся до справи Г. Костюшок, у хаті якого і проводилися організаційні збори громади, на старенькій швейній машинці шилися хоругви, реставровувались принесені людьми ветхі ікони, а згодом – проводились репетиції церковного хору. Саме цей чоловік та

декілька однодумців «виїздили» в управлінні у справах релігії Рівненської обласної державної адміністрації дзвіл на реєстрацію громади та користування приміщенням колишнього магазину «Все для дітей» у Березнівського РайСТ. На той час зацікавлених у цій релігійній справі було тільки одинадцять чоловік: не стали гаяти часу – прибрали та більш-менш благоустроїли споруду.

Пам´ятною датою для прихожан Свято-Михайлівської церкви стало 8 січня 2000 року, коли пройшла перша служба, яку провів священик Свято-Покровського храму м. Березне Володимир Федас у супроводі свого церковного хору. А згодом – інша приємна подія: приїзд голови облдержадміністрації М. Сороки, котрий виділив на ремонтні роботи 20 тис. грн.., а потім за згодою депутатів 10 тис. грн. Допомогло реально обласне управління лісового господарства, котре подарувало громаді 15 кубів лісу, а у 2008 році значну суму пожертвував на благо церкви бувший голова облради О. Данильчук.

На шляху до мети виникала купа невідкладних питань: ремонт даху, возведення купола, виготовлення іконостасу. З усім цим справилась громада і справляється й сьогодні. Розпочате Г. Костюком продовжили інші представники громади, серед яких сім´ї Магерчуків, Суходольських, Громів, Юрчиків, Сиротинських, а також С. Кот, Є. Марчук та багато інших прихожан.

Задумів у перспективі багато. Громада Свято-Михайлівської церкви теж мріє про дзвіницю, гучні дзвони, і наполегливо збирає кошти для досягнення поставленої мети. Певно, час і брак фінансів ніяк не лякають вірян: кожен з них впевнений у майбутньому, адже духовність, як і Україна – починає відроджуватися.

УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Релігійне життя громади Української Автокефальної Православної Церкви в Березному (а саме тут знаходиться єдиний на сьогодні в районі осередок даної конфесії), хоча тільки зароджується, але має глибокі історичні корені.

«За Польщі» у місті функціонувала Різдво - Богородицька (в народі Селецька) українська церква, яка була збудована в 1885 році на так званій «Горці»- найвищому пагорбі на березі річки Случ. Богослужбове життя її очолив відомий священник Микола Бухович, котрий підняв авторитет цього релігійного осередку як в церковному, так і в культурно-освітньому значенні. Така ідилія не була довготривалою. Після війни від церкви залишився тільки слід. Т. Пастушок у своєму дослідженні «Історія церков Березнівщини» вказує версію-переказ знищення храму: «Після возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР, церкву було підготовлено до зносу. Проте прихожанам вдалося її врятувати. Та під час наступу німців радянські війська спалили церкву, яка мала дуже високу дзвіницю і яку фашисти могли використати як пункт для спостережень. Залишки мурованих стін пізніше були зірвані». В архівному списку «Спалених та знищених храмів за часів Великої Вітчизняної війни» стверджується, що церква спалена в 1941 році з повітря авіабомбою. За розповідями очевидців, після війни в Березне приїжджав колишній льотчик-винищувач червоної армії з каяттям за допущену ним помилку: у 41-му, коли відступала червона армія, за наказом командування ним було знищено Різдво-Богородицьку церкву. Верхня дерев'яна частина храму згоріла, а цегляна основа залишилася стояти руїною і у 50-х роках за наказом райкому партії була доруйнова.

До відновлення осередку прихильники УАПЦ відвідували Свято-Покровський храм УПЦ КП. У 2001 році прихильники УАПЦ на чолі з Ю. Герасимчуком відділилися від громади УПЦ КП та почали відроджувати конфесію і будувати церкву такою, якою вона була «за Буховича». 27 червня 2007 року громада отримала державну реєстрацію за № 315 як громада УАПЦ Рівненсько-Волинської єпархії Київської митрополії. З людською

допомогою, фінансовою підтримкою міської ради у тому ж році розпочалося її будівництво. Після освячення місця у 2008 році митрополитом Мефодієм під керівництвом прораба О. Синюка будівельна громада приступила до зодчества. Найактивнішими в будівництві є родини Куц, Бухалюків, О.Стельмах, Г. Трохименко, О. Нагай, М. Галагуз, М. Воляник, М. Перев'язко Л. Ліскевич. На даний час спорудження храму іще триває.

Від 10 листопада 2012 року рішенням громади храму Різдва Пресвятої Богородиці УАПЦ м. Березне було обрано старостою храмуО. Нагая як активного і господарницького члена громади, а також було призначено керівника церковного хору – Л. Українську.

З 21 вересня 2012 року у храмі знаходиться ікона з часточкою мощів великомученика і цілителя Пантелеймона. При храмі діє недільна школа для дітей та дорослих, де вивчається Закон Божий, історія України, організовуються вистави та святкові сценарії до релігійних і державних свят. Дорослі також поглиблюють свої знання досліджуючи Святе Письмо та вивчаючи церковний устав. Громада, свято вірить у скоре відродження давньої святині та історично-духовної величі свого краю.

ПРОТЕСТАНСТВО

Шукаючи Бога, людина не завжди керується якимись критеріями у виборі релігійного напрямку. Вона стає адептом тієї церкви, яка, на її погляд, подає Бога таким, яким вона уявляла Його під час Його ж пошуку. Сучасному людству, на щастя, чи на жаль, не імпонує консервативізм, догматизм і, врешті, давно установлений релігійний прагматизм, воно шукає нового, практичного. І це його повне право. Протестантизм дає віруючому право на самостійність, свободу мислення навіть не через те, що включає в себе тисячі напрямків, а через свою релігійну сутність – протестувати проти обмежень (мається на увазі, релігійна площина).

Як вже зазначалося вище, на теренах сучасного Березнівського району проживали німці-лютерани, котрі мали навіть цілі поселення. Головною гордістю представників національних меншин були їх святині – кірхи, слід яких змили безжальні хвилі історії, не завжди радісної та великодушної. Такі німецькі осередки національної духовності були в с. Велике Поле та с. Хмелівці. Пережили царизм, імперіалізм, політичне панування Польщі, а от української незалежності не дочекались – знищені війною, вони залишилися тільки в спогадах, як і безліч інших святинь, релігій і навіть життів. Проте на підтримку протестантської релігійності у наш край прийшла інша течія – баптизм.

ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ХРИСТИЯНИ БАПТИСТИ

Рух **Євангельських Християн Баптистів**, котрий виник на поч. XVII ст., єдиним джерелом віровчення визнає Біблію, особисте спасіння вважає справою віри у спокутну жертву Христа. Основна релігійна позиція – всіх, хто повірив у Бога, чекає спасіння, бо Христос спокутував гріхи всіх людей. Баптисти сповідують принцип «загального священства», не визнають духовенства як посередника між Богом та людиною, церковних таїнств і більшості церковних свят, окрім тих, які пов’язані з іменем Христа, а також

день жнив – підсумок духовної діяльності та день єдності. Характерним для баптизму є хрещення шляхом занурення у воду і причащання (хлібопереломлення).

«Для одних – спасіння, для інших – загибель: доля людини визначена ще від народження її Творцем» – наголошують «партикулярні» баптисти, послідовники кальвінізму, а громади, що слідують за напрямком «загальних баптистів», які й зосереджені в районі, говорять оптимістично: хто повірив у Бога, той уже спасенний, адже Христос спокутував людські гріхи!

Така ідеологія релігійного позитивізму згуртувала своїх послідовників у 13 громад і поставила другою за їх кількістю серед протестантських напрямків району. Найбільше громад-баптистів зосереджено в Березному, Бистричах, Білці, Вітковичах, Городищі, Друхові, Зірному, Колодязному, Курганах, Малинську, Новому Моквині, Хотині, Яцьковичах.

А взагалі діяльність Євангельських християн баптистів активно проводилась в різних місцевостях Рівненщини ще наприкінці XIX – на початку XX століття. Це було пов’язано з швидким розвитком проповідницької діяльності протестантських церков на Волині в 60-х роках XIX століття. Влада II Речі Посполитої у міжвоєнний період, до якої входила територія району, дозволила вільну проповідницьку діяльність протестантських і, зокрема, баптиських місіонерів. За даними матеріалів брошури «Історія Березнівської церкви ЄХБ», присвяченої святкуванню її 80-ї річниці, до кінця 20-х років минулого століття були організовані громади в селах Білка та Друхів, а в 1928 році почали проводитися перші зібрання і в м. Березне. Активну діяльність проводили проповідники зі Степаня, які організовували служіння. Зібрання в той час проходило по хатах. З історії березнівської громади ЄХБ відомо, що вже через рік, в с. Вітковичі 21 травня 1929 року відбулося перше хрещення та була організована церковна громада.

Друга Світова війна та встановлення радянської влади на території Західної України вповільнили до того активну діяльність церкви. В тому числі ігромад ЄХБ. Полегшення прийшло лише з «горбачовською

перебудовою», а повна релігійна свобода наступила з моменту проголошення незалежності України – відновилась активна діяльність церкви, громади ЄХБ поповнювались новими членами тощо.

Активізація релігійного життя баптистів у Березнівському районі, крім посиленої місіонерської діяльності, просвітництва та служіння, зумовило посилену роботу над новими формами проповідництва – роботи з дітьми та молоддю і розвитку музичних служінь. Громади ЄХБ почали організовувати паралельні основним дитячі, молодіжні та однорідні хори. Так, уже 9 квітня 2007 року зведений хор церков району провів свято християнської пісні в районному будинку культури, організовуються денні та стаціонарні дитячі і молодіжні табори, молодіжні спілкування, котрі супроводжуються біблійним навчанням.

Проте такі часи духовного торжествування проростали з грунту, зрошеному сльозами своїх попередників-одновірців. У 1955 році (іще до початку другої атеїстичної хвилі 60-х рр.) державний реєстр зберігав дані про релігійну діяльність лише вісьмох протестантських громад: у м. Березне з кількістю 63 члени, в селах Білка – 46 віруючих, Вітковичі – 20, Поляни – 91, Орлівка – 27, Городище – 46, Бистричі – 76 та Колодязне, громада вірних якого нараховувала 105 душ. Впродовж 1948 – 53 рр. було ліквідовано громади в таких населених пунктах, як Богуші, Антонівка, Великі Селища, Зірне, Михалин, Лінчин, Грушівка та на хуторі Менятин. Основна причина – сфальсифікована «самоліквідація», до якої нібито спонукало виведення із складу громад порушників релігійно-культових правил. А через це зменшення кількості одновірців і відсутність кворуму двадцятки, і таке інше.

В населеному пункті **Антонівка** на сьогодні не зареєстровано жодної релігійної громади, остання реєстрація була 10 квітня 1946 р. громади ЄХБ. 53 її вірних задовольняли свої духовні потреби у домі одновірця М. Кожарка. В «Заключенні від 11 червня 1952 р. про зняття з обліку молитовноо будинкурелііної ромади евангельских християн баптистів в с. Антонівка Березнівського району Ровенської області» зазначалося, що з 1946 по 1951

громада не мала росту, деякі її члени були вигнані з громади за порушення правил – перелюб, пияцтво, паління тощо. 6 чоловік, які залишилися після знищення місцевої церкви ЄХБ, об´єдналися з громадою ЄХБ с. Городище.

Богуші – одне із сіл району, де багато нині представників протестантського напрямку Християн Віри Євангельської, але раніше тут була громада баптистів, котра за реєстрацією 14 лютого 1946 р. офіційно складалася із 83 віруючих. Проте 1952 р. на ім'я уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР по Рівненській області старшим пресвітером церкви ЄХБ по Рівненській області М. Ничипоруком була надіслана копія листа пастиря богушіської громади ЄХБ Чмута С.Д. про її «самоліквідацію» 11.02.52 р. через наступні причини: частина віруючих перейшла до п'ятидесятників, а частина добровільно переселилася у східні області України і на 1952 р. залишилося лише 15 чоловік, що «не дотягує» до кворуму двадцятки. Зняття з реєстру громади тут же 28 числа того ж місяця підтвердила вищестояча влада, а приміщення молитовного будинку було використано під школу.

В заключенні від 8 січня 1953 р. про зняття з реєстрації громади ЄХБ в **с. Великі Селища** було чітко виділено «через відсутність кворуму двадцятки церква ЄХБ ликвидовується», основна підстава «вироку» – знову ж таки сфальсифікована самоліквідація, а причини ті ж самі, через які пострадали і вищезазначені громади.

Громада ж ЄХБ **с. Грушівки** тодішнього Соснівського району була ліквідована на основі заяви місцевого пресвітера від 20 квітня 1950 р. В ній зазначалося, що нібито серед віруючих було багато правопорушників і переступників церковних норм, і після виключення їх із громади вона ж знову ж таки не налічувала 20 чоловік. А, отже, 26 червня 1950 р. грушівська громада ЄХБ офіційно була знята з державного реєстру. Решта віруючих перейшла до громади ЄХБ с. Жорнівка (Буда Грушівська) Межиріцького району, а молитовний будинок був переданий під облаштування сільської школи.

Доля баптистської громади **с Зірне** була вирішена наприкінці 40-х років ХХ ст. Постановою верховної влади УРСР від 31 серпня 1948 р. було затверджено пропозицію вповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР по Рівненській області про ліквідацію громади, що включала 36 осіб, викладену в наступній формі: «Мотивоване заключення на розпуск ромади ЕХБ с. Зурно Березнівського району. (…) 13 членів відмовились від Московського погодження і вийшли із ромади, а частина членів у кількості 17 человік через не наявність кворуму двадцатки влилось у найближчу ромаду м. Березно. 23 липня 1948 р. № 123 – 29».

Актом від 18 січня 1950 р., що випливає із постанови уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР по Рівненській області громаду ЄХБ в **с. Лінчин**, що складалася із 27 членів, було знято з реєстру через плановане переселення мешканців села в Херсонську область і припинення дії релігійної громади. 28 квітня 1950 р. за протоколом № 6 засідання Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР цю постанову було затверджено.

Релігійна громада ЄХБ с. Михалин, що налічувала 36 вірних, була об’єднана в 1946 р. із громадою ХВЄ – найімовірніш для того, щоб штучно створити конфлікт між одними й іншими, що й спонукало до «самоліквідації» громади ЄХБ. «Під час реєстрації члени відмовились подати вповноваженому Ради відповідні документи про перереєстрацію, мотивуючи це тим, що вони не можуть вподальшому перебувати в союзі з ЄХБ і відмовитись від своїх «п'ятидесятницьких» переконань». Влада, звісно, не могла змиритися з такою непокорою і 29 березня 1949 р. зняла громаду з реєстрації.

Зрозуміло, що зняття з реєстру, ліквідація громад позбавляло надії щодо їх відновлення при радянській владі. Віруючі знищених місцевих баптистських церков шукали духовного пристанища в тих громадах, котрі існували офіційно або діяли без реєстрації, таємно. Проте це не ставало повною відрадою для людей, які втратили єдність зі своїми земляками-

одновірцями, серця котрих волали словами псалма: «На ріках Вавилонських – там сиджу і плачу. Як же заспіваю пісню Господню на землі чужій…»

У післявоєнні роки релігійне життя мешканців району стає більш поліфонічним, адже у край приходять проповідники уже відомих і прогресуючих протестантських рухів. Невідомі релігійні тенденції дивують свідомість консервативних віруючих, адже така природа людини – боятись усього нового. Проте знаходяться ті, котрі наважуються доторкнутись до частини незвіданого світу віри, роблячи свій вибір, формуючи нові шляхи пізнання Всевишнього. Таким чином у свій час були згуртовані громади Християн Віри Євангельської, котра є найчисельнішою за кількістю осередків у районі, Адвентистів сьомого дня, Дослідників Біблії та Свідків Єгови.

ХРИСТИЯНИ ВІРИ ЄВАНГЕЛЬСЬКОЇ

Регілієзнавчі словники дають цій течії наступне визначення: **Християни Віри Євангельської** (або Християни Євангельської Віри), які ще називаються п’ятидесятниками (від назви біблійного сюжету про сходження Святого Духа на апостолів у 50-й день після Воскресіння Ісуса Христа – П’ятидесятниці) та трясунами (від дій, що виникають в результаті харизматичного збудження, зокрема, трясіння, вигукування, активної поведінки під час молитов, піснеспівів тощо) в наслідок такого святого зшестя здобули дари глосолалій (говоріння іншими мовами) та зцілення. П’ятидесятники вірять у близький кінець світу, Друге пришестя і тисячолітнє царство Христа; визнають таїнства хрещення, хлібопереломлення та культ пророків.

На сьогодні з 39 зареєстрованих в районі громад протестантського спрямування 21 громада належить до ХВЄ. Ці громади зосереджені на території таких населених пунктів як: Березне, Балашівка, Бистричі (2

громади), Вітковичі (2 громади), Великі Селища, Велике Поле, Богуші, Грушівка, Зірне, Кам´янка, Лінчин, Малинськ, Малушка, Михалин, Орлівка, Прислучі, Поліське, Поляни, Тишиця.

АДВЕНТИСТИ СЬОМОГО ДНЯ

Адвентисти сьомого дня, «оселяються» в нашому краї на початку 20-х років минулого століття та знаходять тут чимало прихильників.

В 1863 р. було створено Всесвітню адвентистську церковну організацію. В основу свого віровчення Адвентисти сьомого дня поклали факт очікування близького пришестя Ісуса Христа, Який є Первосвящеником, а тому не визнають духовенства як посередника між Богом та людиною; Христос покладе кінець владі гріха і принесе спасіння всім, хто прийняв Ісуса своїм Господом і Спасителем на сьомий день тижня – суботу, котра є пам'ятником створення світу; як всі християнські течії, сповідують загальнохристиянські доктрини про триєдність Бога Отця, Сина і Святого Духа. Основа віровчення – Біблія, священна богонатхненна Книга, яка є джерелом християнської віри.

Адвентисти (від лат. «пришестя») сьомого дня – чисельна течія протестантського спрямування в районі, хоч і включає в себе лише 2 офіційно зареєстровані громади. Функціонує в Березному та Сівках, проте осередки є в с. Городище, с. Балашівка, має послідовників і в інших селах.

Сам рух, а, зокрема, перші адвентистські громади на теренах України утворилися в Криму 1886 року, а на західній її частині – в 1888 р., а саме в с. Жорнівка, що на Рівненщині. Будь яка новизна завжди сприймається з настороженістю і не став винятком прихід адвентизму на наші землі, діяльність якого «супроводжувалася» арештами та репресіями, обмеженнями релігійної та соціальної діяльності. Проте з часом течія знаходить багато прихильників та функціонує відкрито і повноцінно, з настанням демократичних перетворень в українському суспільстві розпочинається активна місіонерська діяльність суботників. У 1995 році в приміщенні

районного Будинку культури з 15 січня по 15 лютого проводиться перша євангельська програма під назвою «Так говорить Біблія», котру очолив та провів спільно з молоддю церкви АСД м. Рівне євангеліст А.Лозинський. Результатом такого місіонерства в Березному стала поява групи із десяти перших прихильників, а в березні 1996 року була заснована перша громада АСД.

Громада м. Березне належить до Західної конференції Українського Уніону Церкви християн АСД, а найвищим представницьким органом церкви є Генеральна конференція, до складу якої входять 13 дивізіонів (регіональних організацій). Громади Березнівщини, як, власне, і вся церква АСД, керуються демократичними принципами управління, котрі дозволяють кожному її члену брати участь у церковному житті, а також всі керівні посади є виборними. Богослужіння проводяться щосуботи, зазвичай о 10.00 в придатних для цього приміщеннях.

Свою місію адвентисти здійснюють в місцях заснування громад та навколишніх територіях. Зокрема, громада м. Березне проводить місіонерську роботу шляхом розповсюдження християнської літератури, газет, журналів, через супутникове телебачення переглядають ефірні включення передач українського християнського телеканалу «Надія»; проводить курси по вивченню Біблії, пророчих книг, а також курси зі здорового способу життя, збереження сім´ї тощо. В результаті проведеної місійної роботи громади м. Березне у 1999 р. була заснована громада в с. Сівки.

ДОСЛІДНИКИ БІБЛІЇ

Діяльність релігійної громади **Дослідників Біблії** в с. Орлівка проводиться за напрямком Світського Місійного Руху «Епіфанія», котрий обіймає до десятка зборів в Україні. Орлівська громада - одна з найбільших.

В Рівненській області офіційно зареєстровано іще одна громада Дослідників Біблії – у м. Рівне.

Релігійна діяльність громади розпочалася в другій половині ХХ ст. Після середини ХХ ст. до с. Орлівка приїздить польський проповідник, котрий викладає нові релігійні ідеї, що суттєво відрізнялись від консервативних протестантських поглядів. Така «інакша» релігійна концепція зацікавила деяких віруючих, зокрема, членів церкви ЄХБ, котра на той час уже діяла в селі. Представники цієї громади поїхали до Польщі на дво-тритижневе навчання, щоб студіювати нові релігійні ідеї. Після повернення додому ці особи були відлучені від громади баптистів і розпочали свою місійно-проповідницьку діяльність, котра знайшла вже на той час своїх прихильників.

На сьогодні ряди орлівської громади Дослідників Біблії поповнюють жителі інших сіл району, а також м. Березне. Кількість прихильників цього напрямку становить приблизно 150 чоловік.

Зібрання громади побудовані по демократичному виборному принципі. Старші та диякони обираються щороку лише на один рік. Громада не має пресвітера, пастора чи керівника, саме зібрання є єдиним керівником у зборі. Переважно служіння проходять за таким регламентом: півтори години «викладки» теми, потім 10 хвилин перерви, після котрої одну годину проходить інша частина – «дослідження», під час якої ведучим ставляться питання до присутніх з даної теми. Один раз на місяць проходить зібрання свідчень та молитов, де члени громади діляться своїми релігійним досвідом та переживаннями. Час від часу в музичній формі проходять зібрання прославлення.

Кожного року на базі орлівської громади Дослідників Біблії проводиться Міжнародна конвенція, що збирає релігійних однодумців з України та закордону, зокрема, Молдови, Польщі, Німеччини та інших країн. Членами даної релігійної громади здійснюються месійні та проповідницькі візити. Такий візит було здійснено до місць позбавлення волі у Польщі.

СВІДКИ ЄГОВИ

В районі, а саме в райцентрі, сформувався осередок послідовників одного з протестантських рухів – Свідків Єгови. Релігійна громада, як і всі інші громади України і взагалі світу підпорядковується релігійному центру, котрий знаходиться в Брукліні. Загальну базову інформацію по проведенню релігійної діяльності локальні громади отримують на обласних зібраннях, зокрема. Представники березнівської релігійної громади відвідують такі зібрання в м. Рівне, котрі проводяться тричі на рік – весною, влітку та восени. Місцеві зібрання Свідків Єгови в м. Березне проходять двічі на тиждень в спеціальному приміщенні – Залі царства свідків Єгови.

Історія появи цієї релігійної течії починається з другої половини минулого століття, коли житель с. Балашівки І. Іванов, вивезений на заслання як політв'язень, повертається до рідного краю з новими релігійними поглядами, котрі чітко апелюють до світоглядної ідеології Свідків Єгови. В 50-х роках такі переконання починають гуртувати своїх прибічників в с. Малинськ та м. Березне, де громада вже починає функціонувати, але підпільно. Починаючи з 1991 року березнівська громада Свідків Єгови проводить свою релігійну діяльність відкрито.

Діяльність Свідків Єгови централізована. Тільки в Брукліні видається спеціальна місійно-проповідницька література, перекладена на різні мови. Основними друкованими джерелами, які використовуються у проповідницькій діяльності березнівської громади, також є журнали «Вартова Башта» та «Пробудись!». Для проведення роботи з дітьми та молоддю Свідки Єгови Березного користуються додатковою централізованою спеціалізованою літературою: «Навчайся у Великого Вчителя», «Моя книга біблійних оповідань» - для дітей, «Запитання молодих людей. Практичні поради» - для підлітків.

Один раз на тиждень при громаді проходить школа теократичного служіння, де всі члени релігійної організації мають змогу навчитися

проповідувати. Також служіння проходять у формі публічних промов на основі Біблії, вивчення та обговорення інформації з журналу «Вартова Башта». Кожен рік служіння спрямовані на роботу по своєрідному заклику-девізу річного вірша, котрий пропонується при кожному Залі царства Свідків Єгови.

Релігійна громада Свідків Єгови м. Березне тісно співпрацює з громадами інших регіонів України, зокрема, львівськими, закарпатськими та івано-франківськими, котрі направляють у район своїх членів для підтримки у проповідницькій діяльності.

НЕЗАЛЕЖНІ ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ХРИСТИЯНИ

Цікавою в релігієзнавчому контексті та неординарною – в конфесійному є громада консервативно-протестантського напрямку, яка лише одна проводить свою діяльність в Березнівському районі, зокрема, діє в смт. Сосновому. Кількість її членів не перевищує півсотні, але включає не лише вірних селища, а й з інших населених пунктів, взагалі людей, котрих зацікавив цей рух.

Релігійна діяльність Незалежних Євангельських Християн була розпочата в 1996 році, в основі її лежить баптистсько-п´ятидесятницька конфесійна ідеологія. Громада була сформована в результаті різноголосся поглядів віруючих відносно державної реєстрації релігійних церков та організацій.

Релігійна ідея даного протестантського напрямку – об´єднати всі протестантські обряди, відкинути нюанси, що провокують різноголосся релігійної практики, ухилитись від зайвих практико-релігійних «домішок». В громаді зберігається молитовне єднання з членами громад Євангельських Християн Баптистів та Християн Віри Євангельської, можливі служіння з представниками інших протестантських напрямків, проте існують закони,

котрі зберігають консервативність даного релігійного напрямку, зокрема, практика шлюбів тільки з членами баптиських та п’ятидесятницьких громад.

Громада Незалежних Євангельських Християн не має вищого керівного органу, тому діє демократично, зокрема: свобода у служінні – без регламенту, теми, конкретної структури служіння тощо. Для місіонерсько-проповідницької діяльності використовується література баптиського та п’ятидесятницького спрямування. Крім служінь, даною релігійною громадою проводяться катихезаційно-пізнавальні вечори для молоді, вікторини, молодіжні спілкування, здійснюються обмінні поїздки ромад до протестантських спільнот України та закордону, зокрема, Німеччини, Польщі, Бельгії та інших країн для спільного служіння та з метою обміну досвідом проповідницької діяльності.

ДУХОВНІ РУЇНИ КРАЮ

Продовжуючи свою мандрівку дорогами нашого краю, біля яких лежить обросле каміння розбитих святилищ та вівтарів, хотілося б згадати про конфесії, котрі залишилися лише його історією і цим самим запалити свічу пам'яті католицьким та єврейським святиням, від яких залишились або руїни, або лише історичні довідки та людські перекази. Нехай даний розділ стане своєрідним підсумком цієї книги, в якій, на жаль, більше сумних фактів, ніж радісних. Причиною, мабуть, є те, що людство все ж не має такої віри, щоб осягнути Високе і Вічне, при цьому керується тваринним інстинктом самозбереження, використовуючи безжальні способи, на кшталт – найкращий захист – це напад. Творіння постало проти свого Творця – у цьому секрет всіх його нещасть. Та чи продовжить Всевишній час, щоб це зрозуміти?..

ШПИЛІ КОСТЕЛІВ З ТУМАНУ ЗАБУТТЯ

З історії, наче з туману, видніються готичні шпилі та бароково-притуплені дахи «загиблих» за часів війни та антирелігійної радянської пропаганди костелів, як поминальні свічі недослужених мес, недоплаканих молитов, недочитаних розаріїв… А ще до середини XX ст. на території Березнівщини існували католицькі осередки, при яких повноцінно функціонували культові споруди, певна кількість віруючих та священнослужителів, проводились священнодійства. Зокрема, до 1960 року м. Березне мало свою парафію на честь св. Кайєтана, яка була створена в 1816 році. Парафія включала території населених пунктів, котрі входили до Березнівської, Людвипольської, частини Сарненської та Костопольської гмін. Із сучасного Березнівського району на той час парафії належали такі населені пункти: Березне, Білка, Богуші, Бронне, Цегельня, Холопи (Прислучі, Колодязне), Чорніло, Дерманка, Друхова, Городище, Ільніки, Яблунне, Кам'янка, Князівка, Кургани, Липники, Лізіно, Лінчин, Лукавець, Новини, Моквин, Очеретянка, Орлівка, Поляни, Сороковка, Сільце, Теклівка, Тишиця,

Вітковичі, Залісся, Зірне. За статистичними даними ще в 1938 році парафія св. Кайєтана налічувала 2600 вірних, в самому м. Березне проживало 66 католиків.

Останній діючий костел на Березнівщині знаходився у самому **Березному** і був зруйнований під час чергової антирелігійної кампанії в 1960 році. Від 1749 року храм відносився до Тучинської парафії Луцької дієцезії, а від 1765 – отримав ранг парафіяльного храму. Парафіяльний костел святого Кайєтана став нащадком його передвісника глибокої віри членів католицької релігійної громади – дерев´яного костелу, побудованого приблизно в 1616 році каштеляном Брацлавським Миколою Семашком. Проте під кінець XYII ст. ця сакральна споруда була зруйнована татарами та козаками. 1717 рік в житті католицької громади датується як відбудова святині, а оснащив її Ян Данилович – чоловік останньої Семашківни.

Новий кам´яний костел уже з правим та лівим вівтарями, довжиною 25 м, шириною 13 м та висотою 11 м, побудований у 1813 році поміщиком Михайлом Корженівським та його дружиною Анною з дому Богатько, став достойною заміною старенького дерев´яного. В 1826 р. відбулася його консакрація (освячення) єпископом Яном Посгородинським. Чому освячення пройшло так пізно – не відомо, можливо, була добудова. Опис начиння, що знаходився при храмі, було зроблено 9 квітня 1921 року і висвітлено в Протоколі єпископської комісії (сам документ зараз знаходиться в Любліні).

Останнім настоятелем костелу св. Кайєтана до 1945 року був Мечислав Россовський (перед ним був ксьондз Вацлав Батовський), котрий залишив громаду 1 червня після останнього святкового Богослужіння. Після виселення поляків із краю в червні 1945 року костел був розкрадений зсередини та знищений місцевими варварами. У 1955 році рішенням № 268 від 23.07.1955 виконкому Березнівської райради депутатів трудящих колишнє приміщення костелу, яке вже належало райспоживспілці як склад, було передано у користування молокозаводу, що згорів 22 липня, під цехи маслопереробки з правом переобладнання. До речі, в цьому документі

зазначена дещо раніша дата побудови святині – 1805 рік, проте це не стало аргументом для її помилування.

Крім костелу, в Березному була кам´яна каплиця. Після 40-х років представники місцевої влади розібрали до фундаменту костел та каплицю, – обидві споруди пішли в небуття разом з польським кладовищем, котре було замінено на міський парк.

Крім парафіяльного костелу св. Кайєтана в Березному, існував іще ряд святинь західно-релігійної обрядовості, зокрема, філіальний костел у **с. Моквин,** котрий був побудований в 1750 році на честь Воздвиження Хреста. Фундаторами цього храму, як і каплиці, побудованої в цій місцевості, була родина місцевого магната Станіслава Любомирського. З історії відомо, що в 1594 році власником села став Олександр Семашко – каштелян Брацлавський. Слід зазначити, що саме він один з перших на Волині, за сприянням єзуїта Гербса, перейшов у католицьку віру, тому костел в Моквині мав уже соціально-релігійне підґрунтя. В 1830 році католицький храм був освячений єпископом Каспером Цицішовським. З 1945 р. слугував колгоспним складом. Нині це лише доживаюча руїна – кривава рана іще недавньої бездуховності наших попередників.

До 1943 – 1945 років минулого століття на території району було

багато і інших осередків західно-християнської традиції, котрі підтримувались місцевими поміщиками з польським родовим корінням. В багатьох населених пунктах були побудовані або костели, або каплиці, котрі станом іще на 1939 рік підтримували свій духовно-суспільний та культово-релігійний благоустрій.

Людвипіль, містечко. Прихід з 1923 року, віруючих 2.538 (тут і далі станом на 1939 рік). Дерев´яний костел Найсвятішого Серця Ісуса, побудований в 1925 році і знищений в 1943 році. Очевидці, що 3 травня католицька громада (а це була більша частина населення Людвиполя) мала храмове свято, на якому звучав святковий гімн празника, якого мали знати усі людвипольці, а особливо школярі тодішньої польської школи. У 60-х роках на фундаменті зруйнованого костелу була побудована дитяча лікарня.

Мишаківка, село, гміна Людвипільська. Прихід з 1924 року, віруючих 1.521. Дерев´яний костел, що був знищений у квітні 1943 року.

Малинськ, селище, гміна Степанська. Костел у стилі бароко з 1670. р., котрий володів чудовим образом Матері Божої – копією образу в Олиці, привезеного поміщиком Радзивілом з Палестини. Костел розширено в 1770 році, а в кінці XIX ст. його відновлено і пофарбовано. Про знищення цього костелу поки що нічого не відомо, але вже в 1938 р. за проектом Едварда Войновича почалося будівництво в селі нового костелу, котре так і не завершилось. Крім костелу, в Малинську була іще дерев´янная каплиця з 1918 року, що належала приходу Казимірка. Знищена в 1943 році.

Регінівка, колонія, гміна Березнівська. Прихід з 1938 року, віруючих 1.920. Дерев´яний костел, збудований в 1929 році. Був знищений в 1943 році.

Рудня Яцьковицька, колонія, гміна Людвипільська. Прихід з 1924 року, віруючих 5.227. Кам´яний костел святого Юзефа Нареченого Пресвятої Діви Марії, побудований на місці дерев´яного в 1938 році.

Приходським священником був ксьондз Юліуш Януш. Костел був знищений в 1944 році, остаточно стіни розібрані в 60-их роках.

Бистричі, село, гміна Людвипільська. Кам'яна каплиця, що з 1849 року належала приходу Людвипіль. Повністю знищена після 1945 року.

Дерманка, колонія, гміна Людвипільська. Прихід з 1932 року, віруючих 1.907. Дерев´яний костел святого Изидора Ролника був спалений в червні 1943 року.

Гута Стара, село, гміна Людвипільська. Прихід з 1935 року, віруючих 1.867. Кам'яний костел на честь Матері Божої Ченстоховської. Знищений у 1946 році. Про трагічну долю розповідають архівні документи, а, зокрема, постанова виконкому Соснівської районної Ради депутатів трудящих №14 від 10 липня 1946 р. «Про передачу бувших польських костелів під культ-просвітні установи», в якому доповідає секретар РК КП(б)У Сагайдак (далі мова оргіналу): «в зв'язку з тим, що з території Соснівського района все польське населення звакуїровалось і в селі Стара Гута і Левачі разом із жилими будівлями залишено два костели, які знаходяться в віддалених місцях від центра без всякого догляду і можуть бути знищені, оскільки претендентів на їх немає. Виконком Районної Ради депутатів трудящих постановляє: просити виконком Ровенської Облради Депутатів Трудящих

дозволити передати будинки костела в с. Стара Гута для побудови Районного Клуба». 9 вересня 1946 року ця постанова була ухвалена на засіданні Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР за №10.

Левачі, село, гміна Людвипільська. Прихід на честь Пресвятої Діви Марії, Королеви Польщі з 1928 року, віруючих 2.597. До парафії громади належали Левачі, Хільки, Нова Гута, Якубовка, Козярнік, Мокра Нива, Помяри, Пипло, Рудня Стрийська, Сівки, Воронівка. Дерев´янний костел, котрий був знищений після 1945 року. О. Романчук у своєму досліджені про село Левачі вказує на повноцінну активну діяльність місцевої католицької громади «костел був огороджений дерев'яним плотом з вхідною брамою на чотирьох стовпах з чотирисхилим дахом, критим колотою сосновою гонтою. По дорозі до Сівок, за селом, у дуже мальовничому місці знаходиться парафіяльне кладовище. Тут поховані жителі багатьох довколишніх польських сіл та хуторів. Цвинтар був огороджений, а на могилах, в основному, стояли дерев'яні хрести». В 1945 році польська католицька громада була депортована на історичну Батьківщину, а культова споруда була розібрана радянськими активістами. Вищезгадана постанова виконкому Соснівської районної Ради депутатів трудящих №14 від 10 липня 1946 р. «Про передачу бувших польських костелів під культ-просвітні установи» у своєму змісті розкриває долю і левачівської католицької святині: «Будинок костела в с. Левачі передать переселенцям-українцям з Польщі для побудови клуба на місці», що, як зазначається в архівних джерелах, за висновками засідання Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР за №10 негайно було виконано.

В **с. Карачун** ксьондзом Юзефом Щастни з приходу Казимірки в квітні 1943-го була побудована каплиця, в яку перед знищенням свого приходу він вивіз головні святині костелу. Така ж католицька капличка, побудована поміщиком Малинським, функціонувала і на території **с. Зірне**. Обидві святині були знищені у післявоєнний період.

На сьогоднішній час у районі немає жодної католицької парафії. Існує

лише невеличка група людей західно-обрядового віросповідання, котрі є членами католицьких релігійних громад Костополя та Рівного.

Немає на світі кровоточивішої рани, як зруйнований храм – не важливо, якої конфесії, адже це єдине пристанище душі кожного, незалежно від нації та віросповідання.

ПОЛІСЬКІ СТІНИ ПЛАЧУ

Серед руїн знищених в краї конфесій постають стінами плачу зруйновані іудейські святилища – єврейські синагоги, замучені разом з людьми, котрі до кінця були вірні своїй релігії.

Довгожителі розповідають про переповнені синагоги, до яких ходили молитися люди, хоч і з іншим релігійним світоглядом, але в більшості своїй милосердні, чуйні і миролюбиві – місцеві євреї. Представників саме цієї національної меншини на території сучасної Березнівщини було дуже багато. В багатьох населенх пунктах їх кількість переважала навіть представників місцевої національності. Як найбільші єврейсько-іудейські осередки можна було виокремити саме Березне, що мало значні поселення єврейських громад включаючи адміністративні, торгові релігійні та освітні осередки; а також містечко Людвипіль (теперішнє смт. Соснове), – в «Єврейській енциклопедії» зазначається, що за переписом 1897 р. тут проживало 1428 жителів, серед яких євреїв було аж 1210 чоловік.

Відповідно, релігійне життя як основний аспект єврейського буття, національної, соціальної та політичної ідеології підтримувалося на високому рівні як в духовному, так і в матеріальному плані. 4 синагоги, з яких одна знаходилася в Березному, а три допомагали задовольняти свої духовні потреби євреям Людвиполя, вкотре постають у пам’яті очевидців доглянутими та охайними будівлями, а в очах історії – єднаючою силою, котра завжди згуртовувала усіх представників цієї національної меншини.

Березнівська синагога розміщувалася на сучасній вулиці Миколи Буховича, де нині аптека. Це вже нове приміщення, у якому також чимало торгових відділів, і від іудейської святині фактично не залишилось нічого. А колись це була цегляна будівля розміром 9×12 кв. м, побудована у вигляді білого куба – консервативна традиція культового єврейського зодчества, лише біля входу було зображено два леви. Меценатом будівництва був засновник с. Зірне, а також фундатор костелів та деяких православних храмів землевласник М.Малинський, за кошти якого у 1910 році і була возведена ця іудейська святиня.

Проте іудеї Березного сходилися до неї лише на великі свята, переважно на чотириденне свято, яке проходило восени. До синагоги приходили як чоловіки, так і жінки з дітьми. Зазвичай на кожноденну молитву євреї збиралися у молитовні будинки, які існували при так званих «десятках». Справа в тому, що частина Березного – нове місто, було практично населене євреями, саме тут знаходилися торгові лавки, розміщувалось керівництво, стояла вищезазначена синагога. В той же час місцеве єврейське населення в плані організаційно-побутовому ділилося на групи за кількістю десяти-двадцяти житлових будинків, саме вони і називалися «десятками». При «десятках» також проводили свою релігійну діяльність рабини, котрі були не лише духовними лідерами, але й виконували функцію голови «десятки». До такого голови, за переказами старожилів, одноплемінники приходили за порадами та з проханнями. Для прикладу, старші жителі вул. Корецької згадують такого собі рабина Авруна, котрий був старшим над «десяткою», що розміщувалась в тій місцевості, до якого приходили сусіди за порадами навіть господарського характеру. Доля його, як і багатьх євреїв, була визначена війною.

За часів фашиської окупації Березного центральна синагога стала не лише духовним пристанищем місцевих послідовників Мойсея, але й прихистом від гітлерівської антиєврейської кампанії. В самому приміщенні,

як потім виявилось, був льох, у якому переховувались гонимі, і куди місцеві березнівчани носили їм їсти.

В результаті військових дій святиня залишилася в незадовільному стані, згодом вона перетворилася на молочарню, потім була пунктом збору зерна, а на початку 50-х років ХХ ст. виконкомом райради депутатів трудящих було видано рішення від 4 січня 1953 року за № 3 «Про передачу синагоги на баланс райво для використання як будинок піонерів». Виконкомом Рівненської обласної Ради депутатів трудящих було виділено 90 тис. рублів для капітального ремонту будівлі.

Невідомо з яких причин, але Будинку піонерів на тому місці так і не побудували, натомість поставили поштове відділення, а згодом у тій же будівлі функціонував гуртожиток промкомбінату, аптека. Євреї, котрі повернулись до Березного після війни, свою давню святиню уже не застали. Невелика кількість представників іудаїзму міста задовольняє свої духовні потреби в синагозі обласного центру, а віру предків бержуть глибоко в своїх серцях.

Про дві синагоги ХІХ ст., в яких задовольняли свої духовні потреби євреї-людвипольці, на сьогодні складаються лише усні припущення старожилів – існує версія, що одна з них стояла на місці теперішньої державної аптеки, що по вул. Польовій, про іншу – чули лише з розмов давно померлих родичів. А от третю дехто з довгожителів ще пам’ятає. Зараз у тому ж приміщенні (вул. Шевченка, біля магазину «Каприз») функціонує господарський магазин, раніше магазин готового одягу, а за часів війни синагога використовувалося як зерносховище. Доля вірних була аналогічна долі їх братів з Березного – хто врятувався та пішов шукати у світ щастя, а над ким – могила, надгробний камінь і шестикутна зірка.

На сьогодні в Сосновому не залишилося представників цієї національної меншини, лише деколи вшанувати пам'ять загиблих родичі на загальну єврейську могилу з’їжджаються нащадки, - і там, в лісі, серед

віковічних сягаючих неба сосен звучать жалісні священні гімни, що змушують здригнутись сонну людську совість. Чи ж не вона є відлунням Божого гласу?..

***

Отож, висвітлена картина релігійного життя рідного краю підтверджує, що він, попри все мучеництво, воістину духовний. І цю духовності вносять у краєзнавчу спадщину не лише велич та краса сакральних споруд, пишність давнього зодчества і авангардизм сучасних культових споруд, історія їх вікового процвітання, народження чи повстання із мертвих, вітри змін, що скорботними панахидними псалмами огортають зруйновані вівтарі, розбиті шпилі костелів та зламані семисвічники іудейських святилищ, а в першу чергу духовна ментальність жителів Надслучанського краю, віра яких тверда, як Соколині гори, прозора, як води Случа і трепетна та благоговійна, як цвіт азалії!..

СПИСОК ВИКОРАСТИНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Описания характеризующие приходы Русской Православной Церкви в Ровенской области. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 21. − Арк. 1−259.
2. Список священнослужителей Русской Православной Церкви в Ровенской области. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 6. − Спр. 21. − Арк. 1−297.
3. Решение облисполкома о передаче костелов, молитвенных домов и других религиозных обществ под культурно-просветительные учреждения, сведения о передаче костелов под районне дома культуры и сельские клубы. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 7. − Арк. 1−284.
4. Регистрационное дело религиозной общины православной церкви села Хотынь Сосновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 199. − Арк. 1−49.
5. Инвентаризационное дело на церковь с. Балашевка Березновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 204. − Арк. 1−16.
6. Инвентаризационное дело на церковь пос. Березно Березновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 210. − Арк. 1−32.
7. Инвентаризационное дело на церковь с. Хотынь Сосновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 35. − Арк. 1−49.
8. Инвентаризационное дело на церковь с. Князивка Березновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 208. − Арк. 1−36.
9. Инвентаризационное дело на церковь с. Бистричи Сосновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 404. − Арк. 1−16.
10. Инвентаризационное дело на церковь с. Прислуч Сосновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 410. − Арк. 1−16.
11. Инвентаризационное дело на церковь с. Большые Селища Сосновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 403. − Арк. 1−26.

12. Регистрационное дело религиозной общины православной церкви села Моквино Березновского района. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 432. − Арк. 1−80.
13. Сведения об основних приходах и приписних пунктов, регистрации церквей и личном составе духовенства Ровенской области по состоянию 24 марта 1949 г. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 34. − Арк. 1−179.
14. Сведения, информация, донесения о православних церквах и молитвенных домах, религиозных обществ ЕХБ, адвентистов, списки учащихся Волынской, Киевской духовной семинарии. − ДАРО. − Ф. Р−204. − Оп. 11. − Спр. 101. − Арк. 1−272.
15. Ведомость о церкви Николаевской, Волынской губернии, Ровенского уезда, местечка Березна за 1888 год.
16. Главная опись Волынской епархии, Ровенскаго уезда, Березенской Николаевской церкви и ея достояния, выданная из Волынской Духовной Консистории 27 сентября 1884 года согласно определению оной, состоявшемуся 4/9 июля 1883 года. Составлена м. июня 15-го дня 1889-го года.
17. Опись церковному имуществу Свято-Николаевской церкви, местечка Березно, уезда Костопольскаго, епархии Волынской. Составлена в 1925 году.
18. Ведомость о церкви Свято-Николаевской, м. Березно, Ровенского уезда, Волынской епархии за 1902-й год.
19. Храмовий літопис Свято-Петро-Павлівської церкви с. Адамівка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Адамівка
20. Храмовий літопис Свято-Івано-Богословської церкви с. Балашівка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Балашівка
21. Храмовий літопис Свято-Дмитрівської церкви с. Білка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Білка

22. Храмовий літопис Свято-Миколаївської церкви м. Березне // Поточний архів церкви УПЦ в м. Березне
23. Храмовий літопис Свято-Троїцької церкви м. Березне // Поточний архів церкви УПЦ в м. Березне
24. Храмовий літопис Свято-Покровської церкви м. Березне // Поточний архів церкви УПЦ КП в м. Березне
25. Храмовий літопис Свято-Різдво-Богородицької церкви м. Березне // Поточний архів церкви УАПЦ в м. Березне
26. Храмовий літопис Свято-Миколаївської церкви с. Бистричі // Поточний архів церкви УПЦ в с. Бистричі
27. Храмовий літопис Свято-Покровської церкви с. Бронне // Поточний архів церкви УПЦ в с. Бронне
28. Храмовий літопис Свято-Казанської церкви с. Богуші // Поточний архів церкви УПЦ в с. Богуші
29. Храмовий літопис Свято-Троїцької церкви с. Великих Селищах // Поточний архів церкви УПЦ в с. Великих Селищах
30. Храмовий літопис Свято- церкви с. Велика Совпа // Поточний архів церкви УПЦ в с. Велика Совпа
31. Храмовий літопис Свято-Вознесенської церкви с. Вільхівка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Вільхівка
32. Храмовий літопис Свято-Іллівської церкви с. Вітковичі // Поточний архів церкви УПЦ в с. Вітковичі
33. Храмовий літопис Свято-Троїцької церкви с. Голубне // Поточний архів церкви УПЦ в с. Голубне
34. Храмовий літопис Свято-Вознесенської церкви с. Губків // Поточний архів церкви УПЦ в с. Губків
35. Храмовий літопис Свято-Різдво-Богородицької церкви с. Друхів // Поточний архів церкви УПЦ в с. Друхів
36. Храмовий літопис Свято-Різдво-Богородицької церкви с. Городище // Поточний архів церкви УПЦ в с. Городище

37. Храмовий літопис Свято-Пантелеймонівської церкви с. Зірне // Поточний архів церкви УПЦ в с. Зірне
38. Храмовий літопис Свято-Михайлівської церкви с. Кам´янка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Кам´янка
39. Храмовий літопис Свято-Миколаївської церкви с. Князівки // Поточний архів церкви УПЦ в с. Князівки
40. Храмовий літопис Свято-Вознесенської церкви с. Колодязне // Поточний архів церкви УПЦ в с. Колодязне
41. Храмовий літопис Свято-Покровської церкви с. Кургани // Поточний архів церкви УПЦ в с. Кургани
42. Храмовий літопис Свято-Введенської церкви с. Лінчин // Поточний архів церкви УПЦ в с. Лінчин
43. Храмовий літопис Свято-Петро-Павлівської церкви с. Малинськ // Поточний архів церкви УПЦ в с. Малинськ
44. Храмовий літопис Свято-Іоано-Богословської церкви с. Малушка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Малушка
45. Храмовий літопис Свято-Преображенської церкви с. Маринин // Поточний архів церкви УПЦ в с. Маринин
46. Храмовий літопис Свято- церкви с. Михалин // Поточний архів церкви УПЦ в с. Михалин
47. Храмовий літопис Свято-Михайлівської церкви с. Моквин // Поточний архів церкви УПЦ в с. Моквин
48. Храмовий літопис Свято-Воскресенський церкви с. Орлівка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Орлівка
49. Храмовий літопис Свято-Михайлівської церкви с. Поліське // Поточний архів церкви УПЦ в с. Поліське
50. Храмовий літопис Свято-Михайлівської церкви с. Поляни // Поточний архів церкви УПЦ в с. Поляни
51. Храмовий літопис Свято-Різдво-Богородичної церкви с. Прислуч // Поточний архів церкви УПЦ в с. Прислуч

52. Храмовий літопис Свято-Володимирської церкви смт. Соснове // Поточний архів церкви УПЦ в смт. Соснове
53. Храмовий літопис Свято-Михайлівської церкви смт. Соснове // Поточний архів церкви УПЦ КП в смт. Соснове
54. Храмовий літопис Свято-Георгієвської церкви с. Тишиця // Поточний архів церкви УПЦ в с. Тишиця
55. Храмовий літопис Свято-Михайлівської церкви с. Хмелівка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Хмелівка
56. Храмовий літопис Свято-Покровської церкви с. Хотинь // Поточний архів церкви УПЦ в с. Хотинь
57. Храмовий літопис Свято- церкви с. Хотинь // Поточний архів церкви УПЦ в с. Хотинь
58. Храмовий літопис Свято-Параскевської церкви с. Яблуне // Поточний архів церкви УПЦ в с. Яблуне
59. Храмовий літопис Свято-Параскевської церкви с. Яринівка // Поточний архів церкви УПЦ в с. Яринівка
60. Храмовий літопис Свято- церкви с. Яцьковичі // Поточний архів церкви УПЦ в с. Яцьковичі
61. Довідка від 2.12.1991 р. № 581 про реєстрацію статуту релігійної громади Михайлівської церкви УАПЦ в Житомирі // (Поточний архів Св. Михайлівського собору УПЦ КП в Житомирі.
62. Теодорович М. «Історико-статистичний опис церков і парафій Волинської єпархії» – Т. 2. – Почаїв: тип.Почаївской лаври. – 1888.
63. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. – Т. 1. – Вінніпег – Канада: Накладом Товариства «Волинь», 1984.
64. Гладкий А.Сарненська єпархія. – ПП «Поліграфінтех», 2009.
65. Борець Ю. "ОУН-УПА: шляхами лицарів ідеї та чину", 1995. – С. 58-59.

66. Литвинчук Л. Ангел-Хранитель оплакує наші серця // Надслучанський вісник – 1998. – № 5. – С. 3.

67. Боровець О. Історія мого села // Надслучанський вісник – 1997. – № 20. – С.3.

68. Пилипака Я. Село – краплиночка на карті // Надслучанський вісник – 1996. – №48 . – С.1.

69. Зайко О. Боровець Л. Храм Івана Богослова с. Балашівка як історична і культурна пам´ятка» 2007. – № 20. – С.2.